

29434

CEZAR PAPACOSTEA

SOFIȘTII ÎN ANTICHITATEA GREACĂ

STUDIU ÎNSOȚIT DE O TRADUCERE DIN

PLATON GORGIIAS

(481—506, 521—527)

„CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI
1934

10 sept. 1934.

Prof. Gh. Vlădescu Răcorasa
cu cele mai distin
sentimente.

C. Papacostea

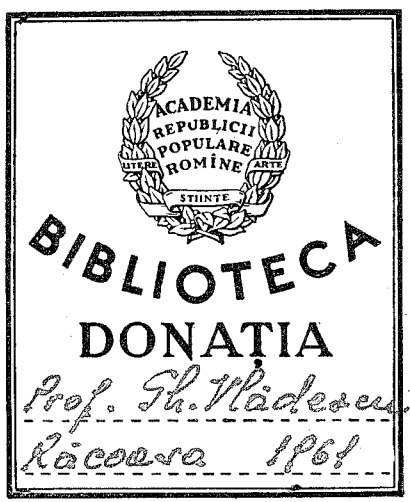
CEZAR PAPACOSTEA

SOFIȘTII ÎN ANTICHITATEA GREACĂ

STUDIU ÎNSOȚIT DE O TRADUCERE DIN

PLATON GORGIIAS

(481—506, 521—527)

„CARTEA ROMĂNEASCĂ”, BUCUREȘTI
1934

148/61

CONȚINUTUL

	<u>Pag.</u>
Istoricul problemei	5
Termenul : definirea, degradarea lui semantică	7
Cînd au apărut sofistii	8
Sofiștii și Socrate în economie : o ireductibilă antiteză	11
Judecata formulată de istoria modernă	13
O altă morală	14
Teoriile sofistilor. Protagoras, Gorgias	17
Urmările acestor teorii în domeniul etic. Legea, natura	19
Individualismul filosofic. Restabilirea cumpenei	21
Armonia totului. Platon	22
Indicații bibliografice	22
Platon, <i>Gorgias</i> , Fr. I, p. 481 b — 506 c.	
Intre iubitorul demosului și cel al filosofiei	25
Teza sofistă : legea supremă este puterea. Natura și legea	27
Filosofia și afacerile, după sofști	29
Socrate feliicită pe Kalikle	32
'A fi puternic', iată ce 'nseamnă a fi superior și capabil după natură	34
'Mai bun' e una și aceeași cu 'mai inteligent'?	37
Capabili sînt numai cei înțelepți și îndrăsneți în politică.	39
Trăește viața după natură cine lasă frâu liber plăcerilor	40
Vieața omului dedat poftelor este cea mai bună?	41
Să osebim plăcerile de suferințe, după cum sunt sau nu folositoare	52
Kalikle nu mai discută. Socrate face singur o expunere liberă	62
Fr. II, p. 521 d — ad finem 527 c.	
Politica lui Socrate	63
Judecata din urmă. Imperiul lui Hades	65

SOFIȘTII ÎN ANTICHITATEA GREACĂ¹.

Istoricul problemei.

A vorbi de sofiiștii greci și de opera lor în veacul V înainte de era creștină, este a desvolta un capitol de filosofie antică ; cel puțin așa a fost încadrată sofistica în mod obișnuit. Nu că istoria propriu zisă nu s'a ocupat de această problemă, dar istoria filosofiei a vrut să socotească mai de grabă de domeniul său preocupările sofiiștilor greci, ca derivații ale gândirii filosofice, în conexiune cu cele afirmate de Socrate în contra lor. Și tradiția a confirmat acest mod de a vedea : nu există astăzi tratat de filosofie greacă, unde să nu figureze un capitol hărăzit inovărilor sofiste din epoca lui Pericles. Abia în secolul trecut și în timpurile noastre, odată cu marea dezvoltare a științelor economice și sociale, sofiiștii au trezit istoriei de concepție nouă, istoriei sociale, un deosebit interes. Puși în legătură cu dezvoltarea societății eline, ei au căpătat o explicație mai largă și mai binevoitoare, pe care n'o putea da filosofia propriu zisă. Aceasta din urmă privește fenomenul ca o pură problemă a spiritului, ca un exercițiu al lui, și nu se interesează de contingenta pe care sofistica o poate avea cu viața. Dar când fu pusă în adevăratul ei cadru istoric — cadru complex și amplu — când s'a făcut mai înțeleasă și a fost explicată în legăturile ei firești cu evoluția socială a poporului grec, atunci nici sofiiștii n'au mai apărut așa de odioși pe cât ni i-a transmis tradiția veacurilor. De altă parte migăloasele descoperiri ale filologiei clasice, al cărei obiect este să pună în lumină, prin studiul operelor

1. Intre conținutul acestei expuneri (făcută la 19.III.33 în aula universității ieșene) și fragmentele înserate la sfârșit, nu lipsește legătura. *Gorgias* este un document din cele mai valoroase în privința teoriilor, concepțiilor și în genere a psihologiei sofiste. În deosebi asupra antitezei între sofiiști și Socrate, această scriere aruncă o lumină revelatoare.

antichității greco-latine, orice colț din viața acestor popoare, n'a conținut să întrețină un viu interes pentru eflorescența secolului sofist, pentru 'luminile' lui noi, desfăcute de povara tradiției, pe care sofistii le răspândiră prin conferințe publice în centrele mai însemnate ale Heladei. Făcând din sofisti un capitol de literatură, luați deci ca promotori ai retoricii; ori unul de politică — considerați ca exponenți ai primei democrații din istoria lumii — filologia clasică i-a tratat cu egalitate, în tot cazul mai puțin vitreg ca celelalte discipline. În sfârșit critica modernă, trezită de savanți proveniți din cele mai variate domenii de cercetare: din filologie, din filosofie, din istorie, teologie și a., nu s'a mulțumit numai să pue în lumină deosebita înfățișare ale problemei sofiste, ci a luat chiar atitudine — pentru sau contra. Sofistii au fost, astfel, admirați și ridicați în slavă, sau disprețuiți și osândiți, ca niște corupători ai spiritului. De aici și o luptă de reabilitare, alături de una potrivnică lor, una în sensul tradiției. Din modul cum se înțelegea, cum se explica nașterea mișcării, ca mijloc de satisfacere a tendințelor nou-creiate de burghezia greacă în secolul luminării, sau, după alții, ca o decădere a spiritului filosofic, din clipa când omul s'a încredințat că mintea nu-i în măsură să descopere adevărul unic asupra universului și vieții, s'a adoptat una sau cealaltă atitudine. Odată însă părăsită seninătatea, problema a luat un caracter subiectiv și polemic. Acest sbuciumat destin a însoțit, de altminteri, pe sofisti din chiar ziua apariției, de când ei au întâmpinat ireductibila adversitate a unui Socrate — omul care poate fi socotit cea mai puternică personalitate a lumii vechi. Osândirea la moarte a acestuia a ridicat o nebanuită reacție, în fruntea căreia au stat valori de măsura lui Platon sau Aristotel. Scrierile prin excelență clasice ale acestor filosofi, pecetluiră definitiv anularea oricărui prestigiu sofist și au lăsat în urma lor un ecou de adversitate, peste veacuri, până'n vremile noastre. Intregi școli filosofice ale antichității: epicurei, stoici,

neo-academici, chiar când ele înseși fac sofistică, nu mai puțin combat pe primii sofisti, cei din veacul clasic, și contribuie astfel să mențină asociată de numele lor acea nuanță peiorativă, cu care cuvântul a străbătut vremea. O întoarcere prietenoasă către dânșii nu s'a făcut decât târziu, în veacul trecut. Și a fost o reacție profundă și serioasă, venită din două tabere opuse: de o parte din lagărul idealismului filosofic german, reprezentat aici prin Hegel însuși, de altă parte de la pozitivismul englez, în numele căruia au vorbit istoricul Grote și criticul Lewes. Cum era de așteptat, au venit în urmă istoricii de profesie, au venit cu armura cea nouă a concepției sociale și au explicat pe sofisti ca o fază necesară în evoluția spiritului unei societăți, când aceasta trece dela o economie la alta.

Termenul: definirea și degradarea lui semantică.

Sofist se zice în grecește σοφιστής (din verbul σοφίζω = rendre sage, habile, Boissacqué, *Dict. étym.*, 888, și amândouă de la σοφία, σοφός = 'îndemânatec, dibaciu, prevăzător, înțelept, instruit, șiret; îndemânare, dibăcie manuală, știință, înțelepciune', id. *ibid.*). În greaca mai veche sofist era orice om capabil până la măiestrie într'o artă, într'un meșteșug. Omul talentat în orice tehnică, la început chiar într'una manuală, era numit astfel. Se înțelege, cel cu talent de vorbire putea fi un sofist. Esențial era să se osebească de omul comun, printr'o oarecare tehnică — la început una numai manuală, mai târziu aproape numai intelectuală, potrivit cu evoluția cunoscută: de la concret spre abstract. Cu vremea oamenii înțelepți care s'au chemat mai târziu *philo-sophoi* (= iubitori ai înțelepciunii) s'au numit tot sofisti; astfel îi numește istoricul Herodot pe faimoșii 'șapte înțelepți'. Lexicograful grec Suidas denumește cu acest termen pe orice tehnician, πᾶς τεχνίτης. Când *sophistes* sfârșește prin a avea un conținut spiritual, el începe să se confunde cu *sophos* și alternează cu acesta. Astfel medicii, legiuitorii, generalii, bărbații de stat erau numiți în mod

antichității greco-latine, orice colț din viața acestor popoare, n'a conținut să întrețină un viu interes pentru eflorescența secolului sofist, pentru 'luminile' lui noi, desfăcute de povara tradiției, pe care sofistii le răspândiră prin conferințe publice în centrele mai însemnate ale Heladei. Făcând din sofisti un capitol de literatură, luați deci ca promotori ai retoricii; ori unul de politică — considerați ca exponenți ai primei democrații din istoria lumii — filologia clasică i-a tratat cu egalitate, în tot cazul mai puțin vitreg ca celelalte discipline. În sfârșit critica modernă, trezită de savanți proveniți din cele mai variate domenii de cercetare: din filologie, din filosofie, din istorie, teologie și a., nu s'a mulțumit numai să pue în lumină deosebitele înfățișări ale problemei sofiste, ci a luat chiar atitudine — pentru sau contra. Sofistii au fost, astfel, admirați și ridicați în slavă, sau disprețuiți și osândiți, ca niște corupători ai spiritului. De aici și o luptă de reabilitare, alătura de una potrivnică lor, una în sensul tradiției. Din modul cum se înțelegea, cum se explica nașterea mișcării, ca mijloc de satisfacere a tendințelor nou-creiate de burghezia greacă în secolul luminării, sau, după alții, ca o decădere a spiritului filosofic, din clipa când omul s'a încredințat că mintea nu-i în măsură să descopere adevărul unic asupra universului și vieții, s'a adoptat una sau cealaltă atitudine. Odată însă părăsită seninătatea, problema a luat un caracter subiectiv și polemic. Acest sbuciumat destin a însoțit, dealtminteri, pe sofisti din chiar ziua apariției, de când ei au întâmpinat ireductibila adversitate a unui Socrate — omul care poate fi socotit cea mai puternică personalitate a lumii vechi. Osândirea la moarte a acestuia a ridicat o nebănuită reacție, în fruntea căreia au stat valorile de măsura lui Platon sau Aristotel. Scrierile prin excelență clasice ale acestor filosofi, pecetluiră definitiv anularea oricărui prestigiu sofist și au lăsat în urma lor un ecou de adversitate, peste veacuri, până 'n vremile noastre. Intregi școale filosofice ale antichității: epicurei, stoici,

neo-academici, chiar când ele înseși fac sofistică, nu mai puțin combat pe primii sofisti, cei din veacul clasic, și contribuie astfel să mențină asociată de numele lor 'acea nuanță peiorativă, cu care cuvântul a străbătut vremea. O întoarcere prietenoasă către dânșii nu s'a făcut decât târziu, în veacul trecut. Și a fost o reacție profundă și serioasă, venită din două tabere opuse: de o parte din lagărul idealismului filosofic german, reprezentat aici prin Hegel însuși, de altă parte de la pozitivismul englez, în numele căruia au vorbit istoricul Grote și criticul Lewes. Cum era de așteptat, au venit în urmă istoricii de profesie, au venit cu armura cea nouă a concepției sociale și au explicat pe sofisti ca o fază necesară în evoluția spiritului unei societăți, când aceasta trece dela o economie la alta.

Termenul : definierea și degradarea lui semantică. Sofist se zice în grecește σοφιστής (din verbul σοφίζω = rendre sage, habile, Boisacque, *Dict. étym.*, 888, și amândouă de la σοφία,

σοφός = 'îndemânatec, dibaciu, prevăzător, înțelept, instruit, șiret; îndemânare, dibăcie manuală, știință, înțelepciune', id. *ibid.*). În greaca mai veche sofist era orice om capabil până la măiestrie într'o artă, într'un meșteșug. Omul talentat în orice tehnică, la început chiar într'una manuală, era numit astfel. Se înțelege, cel cu talent de vorbire putea fi un sofist. Esențial era să se osebească de omul comun, printr'o oarecare tehnică—la început una numai manuală, mai târziu aproape numai intelectuală, potrivit cu evoluția cunoscută: de la concret spre abstract. Cu vremea oamenii înțelepți care s'au chemat mai târziu *philo-sophoi* (=iubitori ai înțelepciunii) s'au numit tot sofisti; astfel îi numește istoricul Herodot pe faimoșii 'șapte înțelepți'. Lexicograful grec Suidas denumește cu acest termen pe orice tehnician, πᾶς τεχνίτης. Când *sophistes* sfârșește prin a avea un conținut spiritual, el începe să se confunde cu *sophos* și alternează cu acesta. Astfel medicii, legiuitorii, generalii, bărbații de stat erau numiți în mod

egal cu un termen ca și cu celălalt. Sofocle zice sofist cântăreșului Tamiras, Kratinos numește astfel pe Homer și Hesiod, iar în literatură 'se învrednicesc' de acest epitet, înșiși Zeus și Pluto. Cuvântul la început nu numai că n'aducea nimic peiorativ, dar conținea ca tonalitate generală o idee de distingere, de capacitate practică. Degradarea lui semantică a venit numai când 'sofist' a început să indice și pe acei oameni de talent oratoric, care, specializați în mai multe domenii ale activității omenești, au putut vorbi despre orice fără o prealabilă pregătire. Se înțelege, oamenii aceștia au fost la început foarte prețuiți; ei au stârnit admirația tuturor și, ca un titlu de onoare, au dobândit atributul de sofisti. Abuzul însuși, pe de o parte, propaganda lui Socrate de altă, au început să provoace degradarea. Superioritatea morală a acestui filosof, lupta lui contra sofistilor, apoi literatura derivată din activitatea lui: operele unui Platon, Xenophon, Aristotel, Isocrate și alții au dat reputației cuvântului sofist lovitura de grație. Dar încă nu se poate spune că a dispărut din el întreaga noblețe de odinioară. Chiar în această literatură aflăm termenul și cu înțeles bun. De pildă Diotima din Mantinea, preuteasa care a învățat pe Socrate misterele în inițierea amorului, vorbește frumos, se rostește cu îndemânarea unui 'desăvârșit sofist' (Platon, *Banchetul*, 208 b). Sensul peiorat însă capătă o extindere tot mai mare; și, astăzi, semasiologia are de constatat faptul istoric că definiția lui Aristotel, 'sofistica e o înțelepciune aparentă, nu reală' este cea care a însoțit, peste veacuri, până în zilele noastre, sensul acestui cuvânt odinioară atât de nobil.

Când au apărut sofistii.

S'a văzut încă de la început că sofistica a fost disputată între filosofie și istorie. De aici cele două puncte de vedere în judecarea ei: moral și istoric. Pe când contemporanii, fără perspectiva largă a istoriei, au judecat pe sofisti numai din punctul de vedere filosofic-moral, istoria, cu deosebire cea scrisă în timpurile noastre, a fost înclinată să-i așeze mai

întâi în cadrul și necesitățile devenirii istorice și numai după aceea să-i judece. Și, pe când filosofia morală se preocupă de sancțiuni, istoria socială căuta mai de grabă să și-i explice, să-i înțeleagă și să-i prețuească chiar, de cât să-i califice și să-i osândească. Vom căuta în cele ce urmează să ne apropiem de criteriul istoric, deși o separare perfectă a celor două puncte de vedere nu este cu putință.

În ce moment al evoluției sociale grecești apar sofistii?

Progresul economiei capitaliste a ajuns punctul culminant la Atena, în veacul V. Momentul cel mai înfloritor cade în epoca ce a urmat îndată după înlăturarea primejdiei asiatice, imediat după războaiele persice, în care, cum se știe, Atena a jucat rolul de căpetenie. Devenit oarecum capitala lumii, orașul se face, până la prăbușirea lui sub imperiul macedonic, laboratorul fecund al experiențelor politice interioare; devine teatrul celor mai variate conflicte— adesea și cu apel la străini. Antagonismul primordial, din care au rezultat apoi atâtea alte ciocniri, marele antagonism al vremii a fost lupta surdă de interese pornită între cele două lumi care se urmau: de-o parte lumea veche, de psihologie agrariană, de suflet patriarhal, călăuzită în viață de criteriile aristocratice: alé binelui, frumosului, justului, etc., lume care era pe cale de desființare, fiindcă dispărea însuș suportul ei economic: proprietatea mare; de altă parte lumea cea nouă, de un spirit cu totul mobil, formată la concurența comerțului și industriei, care se creiau și luau o mare dezvoltare. Această lume se ridica la viață într-o proporție tot mai precumpănitoare pe ruinile celei dintâi; și se înălța repurtând pretutindeni triumfuri. Este natural că ridicarea ei împunea alte criterii morale, mai ales în relațiile sociale. Cristalizările marelui proces de tranziție economică și socială, de la aristocrație la burghezie, implicau inevitabile și variate conflicte. O nouă ordine în viața publică ia ființă: se naște pentru întâia dată democrația. Străduinți de altă natură garantau deacum succesul în noua ordine: apare oratoria, arta de a convinge poporul și de a-și asigura prin cuvânt simpatia lui.

Din exercițiile retorice apar noi discipline ale spiritului: eristica și dialectica. De-acum nu mai este vorba de studiul naturii sau al lumii, ci numai de științe cu caracter practic, cât mai utile vieții de toate zilele. Și cetățenii discutau asupra oricărei probleme de politică, strategie, meserii, etc. Când asemenea îndeletniciri au ajuns la cea mai înaltă dezvoltare, oameni de talent excepțional și de erudiție, cum au fost de pildă Protagoras sau Gorgias, au putut susține, ca niște adevărați virtuozii, (în antichitatea greacă ei au fost numiți sofisti) că nici-un subiect nu-i în sine nici bun, nici rău, ci-i așa cum arta omului, cum voința și interesele lui îl fac să apară că este. Se înțelege, de aici pînă la abuz distanța e mică. Toți câți și-au pus la contribuție talentul și lipsa de scrupul în această direcție, au contribuit pro parte virili la coruperea semantică a termenului sofist, au colaborat într'un fel sau altul la decolorarea lui. Să ne oprim însă asupra evenimentului social, care este mai adânc și mai interesant. Marele proces al colonizărilor descoperise Grecilor în veacurile VII și VI 'pământul locuit' (*oikeomenicul* lui Herodot). Experiența și mișcarea marină impuse de războaiele persane au imprimat comerțului, în vremea păcii care a urmat, un mare impuls; poporul grec de pe întinsul diasporei, prins de acest proces, se transformă în întregime. În fruntea prefacerilor era Atena. Pe nesimțite, vreme de câteva generații, Atenienii se fac cei mai calificați neguțători ai Mediteranei, între apusul și răsăritul acestei mări. Paralel, se dezvoltă industriile (undelemn, vinuri, ceramică și a.) iar capitala acestei întinse diaspore aduna în contoarele portului său Pireu tot bănetul lumii. Pe urmele opulenței venea intelectualitatea, care este, cum se știe, parazită sub raportul economic. Aceste prefaceri, cărorora unii istorici li-au pus numele de revoluție — deși nu conțin toate notele caracteristice unei revoluții — n'au trecut fără de urme în domeniul sufletesc. S'au resimțit: și relațiile sociale și formulele psihice curente, și operele de gândire și simțire ale timpului. Se desprind în genere acele două psihologii pomenite: una, a celor cristalizați în vechile formule

etice, precumpănitoare sub regimul agrarian; alta, a lumii noi, care comercializa totul, care se adapta vremii și vieții progresiste. Pentru cei dintâi, care trăiau în respectul relațiilor de bine, adevăr, frumos, drept, etc., banul era un ce odios; pentru ceilalți, el era vehiculul miraculos, care condiționa viața, progresul, opulența; era suveranul în stare să înlocuească orice alt gen de relații.

La această răspântie a faptelor și gândurilor apar sofistii. Ei sunt exponenții spiritului nou; în ordinea intelectuală ei reprezintă lumea nouă, morala burgheză — o morală de sigur mai elastică — pe când Socrate și școala sa, în frunte cu Platon, se fac apologeții *temporis acti*, ai spiritului aristocrat, moralist. De aceia se și poartă pe tărâmul moralei conflictul deschis între sofisti și Socrate.

Sofiștii și Socrate în economie: o ireductibilă antiteză.

Având o astfel de înțelegere a vieții și relațiilor sociale, a fost natural ca Socrate să nu fi prețuit dintre ocupații decât agricultura, singura care nu umilește și nu aduce trupului omenesc, nobleții lui, vre-o vătămare. Munca fizică, pe care în genere dânsul o disprețuiește și o osândește pentru cetățeanul liber, este totuși nobilă într'o singură direcție: la lucrările câmpului. 'Agricultura, zice el, este mama și hrănitorea celorlalte industrii. Când agricultura merge bine, toate celelalte industrii stau bine. Dar unde pământul a fost nevoit să rămână necultivat, acolo se sting aproape toate industriile, de uscat și de mare' (Xen., *Econom.*, V, 17). Socrate ține de rău pe sofisti, că dădeau lecții pe bani. Știința, învățământul, n'are alt scop în ochii lui decât să facă virtuos pe cel ce se instruește. De aceea ele trebuie să se mărginească la contactul afectuos al sufletelor, la un apostolat. În mintea marelui filosof nu intra concepția celui capital special, pe care l-am numit în economia modernă 'capital intelectual', capabil și el să producă bunuri materiale. 'Cei care primesc bani, spune Socrate unui sofist, sunt nevoiți să facă lucrul

pentru care au primit suma. Eu, care nu iau așa ceva, nici măcar nu stau de vorbă cu cine nu vreau. Imi impuți felul de viață? Mă ții de rău că mă nutresc cu alimente mai puțin sănătoase și hrănitoare decât sunt ale tale? Că tu mănânci cu mai multă plăcere ca mine bucatele tale bine pregătite? Ce? Nu știi că omul care mănâncă cu poftă n'are nevoie de artă în bucate? Nu știi că însetatul, când bea cu poftă, nu se mai gândește la băuturile care-i lipsesc?' (Xen., *Amintiri*, I, VI, 5).

Dacă pe tărîmul strict economic dispariția marelui proprietăți a atras după sine desființarea clasei însăși care reprezenta această proprietate (deci și conflictul mergea spre stingere prin dispariția combatantului principal), nu tot așa stăteau lucrurile pe tărîmul ideilor; aici lupta putea dăinui încă. Ea a durat în realitate, ca totdeauna în astfel de cazuri, mai multe decenii. Căci oricât de mult factorul economic remaniază sub apăsarea materiei gândurile și sentimentele contemporanilor, el nu pune totală stăpânire pe lumea sufletului și a ideilor. De aici conflictul moral. Și pasiunea lui Socrate erau, în ciuda sofistilor pe care îi judeca aspru, ideile; prietenii lui sufletești erau cărțile și preocupările de ordin moral. 'Am și eu, Antifon, ca tot omul o plăcere. Cum unul are pentru cai de rasă, altul pentru câni, te-miri-cine pentru pasări... eu mă bucur să am prieteni cum se cade. De știu ceva folositor le arăt lor; ba-i recomand și altora, de la care sunt încredințat că au ceva de câștigat în vederea virtuții. Străbat cu ei comorile prețioase pe care le-au scris bătrânii noștri înțelepți și ni le-au păstrat în cărți. Ce vedem bun, culegem; și credem a dobândi un însemnat folos oridecâteori devenim prieteni unii cu alții. (Xen., *Amintiri*, I, VI, 14).

Credințele lui Socrate n'au fost decât exagerate în operele unora din școlarii săi. Astfel Platon, cel mai comprehensiv dintre dânsii, deși înțelege limpede importanța fenomenelor economice în viața socială, nu crede că economia politică se poate despărți de morală. Și cum morala

sa este o askesă pentru virtute, se înțelege, dânsul osândește bogăția.

Judecata formulată de istoria modernă. Incheind partea istorică, s'ar cuveni să producem și judecata istoriei moderne; o facem pentru glasul celui mai autorizat exponent al ei: 'Într'o perioadă de tranziție, în care raporturile noi [stabilite de clasa burgheză în formație] sunt abia în proces de înfăptuire, într'un stat în care veacuri de-a-rândul clasa nobilă a avut stăpânirea, aceste păreri [disprețul burgheziei și al democrației] ies la iveală cu atât mai puternic: ele nu pot fi desființate dintr'o lovitură, ca o lege scrisă... De aceea nobilimea își păstrează vaza încă multă vreme după ce toate privilegiile ei au fost înlăturate' (Ed. Meyer, *G. d. A.*, III, 563). De altă parte istoria socială, una din cele mai de seamă discipline pe care le-au creat timpurile moderne, dă revoluției burgheze săvârșite în Atena secolului luminării următoarea explicație: 'Când o revoluție socială înaintează într'un tempo prea repede, concepțiile morale rămân mult timp în urmă; ele se schimbă mai greu ca structura socială. Atunci societatea dă privescerea unei sfâșieri, a unei ciocniri a ideilor cu mediul social; oamenii trebuie să trăească într'o ordine nouă, totuș cu ideile din trecut, isvorite din alte nevoi de cât acelea sub a căror apăsare decurge viața lor' (Șt. Zeletin, *Inceputurile individualismului*, *Arhiva p. št. soc.*, an. V, 378). La rândul lor, sofistii imputau lui Socrate că, deși a trecut peste etatea copilăriei el continuă să se ocupe cu filosofia în loc de a face avere, politică sau afaceri. 'Ascultă-mă, bunule, zice un sofist către Socrate, lasă-te de argumentări filosofice și ocupă-te de afaceri... Lasă pe seama altora aceste fraze distractive, pe care le-am putea numi aiurări sau flecăriri și de pe urma cărora vei locui în case goale. Nu mai imita pe cei care lucrează cu mărunțișuri, ci pe oamenii care au știut să-și agonisească avere, glorie și multe alte bunuri' (*Gorg.*, 486 c-d). Ceva mai înainte, în aceeași scriere, același sofist exprimă, nu un argument, ci indignarea sa față de oricine își pierde vremea filosofând: 'Când văd pe cineva care se ocupă cu filosofia și este om în etate;

când îl văd că nu s'a putut lepăda de ea, am ideea că ar trebui luat la bătae, Socrate, un astfel de om'.

O altă morală. Noua societate ateniană, expresie a capitalismului întronat pe ruinele societății patriarhale, trebuia să-și creieze și o nouă morală. Necesitățile de mișcare liberă, posibilitățile de înavuțire și tezaurizare, grabnice și pe orice căi, impuneau prefacerea și reformarea moravurilor. O etică mai laxă, firește mai adecuată noilor condiții de viață, era de neevitat. În fața unui asemenea curent (atât de similar celui care se desemnează în societatea română de după război, mai precis, de după desființarea ordinii agrariene) intelectualitatea apucă și ea pe căi deosebite. Unii merg cu valul : sunt sofistii ; alții, o infimă elită, rămân la principiile moralei vechi. Sarcina pe care și-au luat-o sofistii, spontan, fu legitimarea moralei celor adaptați vremii. O legitimare este însă cu atât mai valoroasă, cu cât se ridică mai sus, cu cât poate invoca în ajutorul său mai multe principii, cu cât este mai filosofică. Apar astfel oameni de cultură superioară, care, chiar proveniți din școale filosofice deosebite, adesea contradictorii, își dau aici mâna pentru o cauză comună. Este cazul sofistilor Protagoras din Abdera (de care Diogenes Laertius afirmă că a fost discipolul lui Democrit) și Gorgias din Leontium, care aparțineau școlii opuse, a Eleaților. Se va vedea îndată în ce chip s'a făcut legitimarea. Deocamdată să urmărim ce-a mai contribuit la zdruncinarea vechii ordine morale. La prefacerea socială s'au adaus nevoile spiritului gânditor însuși. Școalele ante-socratice, bogate în ipoteze și soluții, n'aduc o mulțumire generală. Ele se combat, se anihilează una pe alta, se dovedesc reciproc incapabile. Nu există un singur sistem biruitor, în mod absolut, pe care să-l primească orice minte. Fiecare sistem poate conține un sâmbure de adevăr, niciunul însă adevărul întreg, unic. Din oboseala luptei, spiritul se retrage în interior, reflectează a-supra propriilor puteri de investigare și aflare a realității.

Se naște astfel spiritul critic. Pe ruina vechilor teorii ale gânditorilor pre-socratici, reciproc sfărâmate, se înalță acum, în epoca sofistilor, atotputernicia spiritului individualist. În locul vechiului adevăr căutat naiv și neafiat se construiesc 'adevărurile' infinite ale oricărui subiect cugetător. Căci se ia ca 'adevăr' orice un ins poate arăta ca atare și poate convinge și pe alții în sensul susținerilor lui. Este deajuns talentul subiectului vorbitor, pentru a face verosimilă și chiar plausibilă orice afirmare. Pentru a ne exprima în limbajul platonice, se face acum înlocuirea pe toată linia a științei (*episteme*) prin opinie (*doxa*). Un joc subiectiv al opiniilor, iată ce va realiza în chip strălucit sofistica greacă.

Opinii, dar cu ce conținut ?

Se părăsește însuși fondul vechilor filosofii ; se adoptă teme ușoare, mai aproape de om. Dispar de acum operele atât de frecvente înainte, purtând titlul *Peri physeōs*, despre Natură. În schimb, apar dialogii încărcăți de replică și acuitate ; apare eristica, dialectica. Și toate aceste discuții au drept conținut numai probleme de ordin moral. 'Natura omului și regula sa de conducere, origina societăților, legislația și politica, fabulele și tradițiile religioase (chiar existența zeilor), literatura și formele limbajului omenesc, regulile elocvenței', iată câteva subiecte tratate de noii filosofi. Se înțelege de sine, un sofist trebuia să cunoască toate aceste domenii ; să aibă cât mai multe date și cunoștințe din toate. Umblând pe pământul întregii diaspore grecești, ei răspândiseră cunoștințele lor masei : o instruire, o educare. Cu deosebire în politică, ei creiară spiritul primei democrații a lumii, care a venit, chiar de atunci, strâns asociat cu cel demagogic. Platon arată (*Pol. V*) că *demosul este cel mai mare sofist*. Cu bun cuvânt s'a făcut apropierea între rolul jucat de sofisti în Grecia și acela pe care enciclopediștii francezi din secolul XVIII l-au avut în Franța prerevoluționară : răspânditori ai științei pozitive în straturile largi ale poporului. Acesta-i și sensul în care s'a spus de sofisti că au fost 'învățătorii Gre-

ciei'. Nici o ramură de cunoștințe privind realitatea pipăită, nu li-a rămas străină. Dar din toate politica și auxiliara ei retorica ocupară în atenția lor locul de frunte. Cea dintâi privită ca scop, cea din urmă, ca mijloc. Așa se și explică de ce retorica fu amestecată în toate, ca sarea în bucate. Scrierea lui Platon, care poartă numele lui *Gorgias* și care tratează 'despre retorică' deconcertează la prima citire. S'ar părea că-i vorba de orice afară de retorică. Și totuși, urmărită atent și analizată, ea face o strălucită dovadă că retorica era pentru societatea contimporană preocuparea de căpetenie. Gorgias prezintă retorica drept cea mai frumoasă dintre arte, Polos drept cea mai folositoare unealtă, Kalicle o arată ca o armă din cele mai viguroase. Cu deosebire la situațiile de conducere politică, către care năzuea tineretul unei lumi ce devenea tot mai democratică și unde dregătoriile se luau tot mai mult dela popor, se ajungea numai cu ajutorul unei bine nutrite elocvențe. Poporul trebuia convins prin cuvânt: prin această artă o teză favorită lui, cât de ingrată ar fi fost, din orice domeniu ar fi fost luată, putea fi îndulcită, putea fi prezentată ca acceptabilă, datorită numai cuvântului. Este tocmai ceea ce au făcut sofistii: au pregătit tineretul politic să corespundă cerințelor de a ajunge la conducere în anii 'veacului' dominat de personalitatea lui Pericle. Chiar copilul acestui bărbat de stat fu instruit de un sofist. Neîndoios că ei au corespuns unei nevoi a timpului dar și reciproca rămâne tot așa de adevărată: când se vorbește de acești oameni, nu trebuie să se uite și cât de mult însăși viața forensă a contribuit la întreținerea atmosferei prielnice lor. Libertatea deplină a cuvântului, rolul politic atribuit lui, succesele repurtate și trâmbițate, ale marilor vorbitori, au format și au întreținut pe specialiștii care se arătau capabili de a discuta orice teză, de a produce în ascultători orice convingere. Din această pricină a și fost Atena, mai mult decât pentru orice altă filosofie, centrul de activitate al sofistilor. Plecați din localități diferite, pregătiți în școale deosebite, Protagoras

din Abdera, Gorgias din Leontinoi, Prodicos din Keos, Hippias din Elis, Polos din Agrigent, Trasimah din Halkedon, Diagoras din Melos și a., și-au făcut din Atena vatra activității lor politice, sociale și filosofice. Unul din ei a și numit-o Plat. *Protag* 337 d 'prytaneul înțelepciunii' τὸ πρυτανεῖον τῆς σοφίας.

Teoriile sofistilor. Care a fost filosofia sofistă? **Protagoras, Gorgias.** Răspunsul la o întrebare pusă așa

de simplu și categoric, nu poate fi nici simplu, nici mai ales categoric. În primul rând, fiindcă n'a existat o filosofie a sofistilor, una în sensul, de pildă, în care se vorbește de sistemul școlii eleate sau de academie sau de stoicism sau altele. Aici s'a lucrat individual, s'a lucrat în cea mai mare libertate, mai fiecare sofist venind la masa comună cu teorii proprii, de multe ori total osebite de ale celorlalți. De un sistem al sofistilor, de o explicare filosofică a lor, nu poate fi deci vorba. O metodă comună de cercetare, da; de unele concluzii comune se poate de asemenea vorbi; în deosebi, se pot menționa destule tendințe asemănătoare în directivele generale imprimare de dânșii. Dar opera comună se oprește aici. Chestiunea de altminteri face obiectul unor lungi și oțioase discuții, asupra cărora noi, potrivit cadrului propus, nu vom stărui, ci ne vom mulțumi a indica doar punctele ce nu sunt supuse îndoielii, punctele ce-i caracterizează.

De pildă în metafizică și logică; concluziile la care ajung cei mai însemnați sofisti, Protagoras și Gorgias, atât de osebii totuși, sunt identice. Primul, provenit din școalele lui Heraclit și Democrit, ca un corolar al sistemelor acestora, propune cel dintâi principiul subiectiv, ca singur mijloc de cunoaștere. Dând crezare spuselor lui Diogene Laerțiu IX, 51, una din scrierile marelui abderit începea cu vorbele celebre: 'omul e măsura tuturor lucrurilor, a celor ce există, că sunt, a celor ce nu există, că nu sunt'. Și Cicero *Acad.*, II, 46 arată ca esențială susținerea conținută în această frază, când spune că *Protagoras putat id cuique verum esse quod cuique videatur*. Platon, care analizează în *Theaitetos* această doctrină, pen-

tru a o respinge, spune și dânsul că sofistul înțelegea prin om ființa sensibilă, simțurile; și cum acestea variază înfinit, urmează că și adevărul se schimbă, că nu e niciodată acelaș. Cum de altă parte, după acelaș sofist, și lumea obiectivă este într'o neîntreruptă prefacere (potrivit doctrinei pe care Protagoras o auzise, poate, chiar din gura lui Heraclit) ne depărtăm de două ori de puțința cunoașterii obiective. În adevăr, dacă și instrumentul de percepere, senzația, este subiectivă și, deci, schimbătoare, dacă și obiectul, lumea, suferă aceiaș implacabilă modificare, criteriul de cunoaștere — singurul criteriu — nu rămâne decât individual. Cu alte cuvinte, fiecare om se constituie unitate de măsură a lumii, μέτρον γὰρ ἕκαστον, Plat., *Theait.* 166. Aceasta-i doctrina cunoscută de obicei sub titlul *homo-mensura*. Că această învățătură, care, cea dintâi, mută obiectul în subiect, va degenera în scepticism, e aproape de sine înțeles; că prin ea se vor pune și temelii individualismului filosofic, e tot așa de lesne a se conchide. Interpretarea de mai sus capătă însă confirmare prin aceea că e dată și de Platon și este împărtășită și de Aristotel *Metaf.*, IV, și nu fără dreptate s'a putut spune de Protagoras că 'oamenii l-au împiedecat să vadă pe om'.

Dintr'o direcție cu totul opusă, din mijlocul școlii eleate, vine Gorgias, sofist tot așa de mare ca Protagoras; este autorul unei scrieri numită *Despre ceea ce nu există* sau *Despre Natură*. Impingând teoriile filosofilor din Elea până la ultima concluzie, am putea spune: până la absurd, potrivit metodei lui Zenon, Gorgias susține (Sextus Empiricus *Adv. math.* VII, 65) 'întâi de toate un lucru: că nu există nimic; al doilea, că chiar de-ar exista ceva, e cu neputință omului să-l perceapă; al treilea, că chiar de l-ar percepe, nu-i în stare nici a-l desluși, nici a-l împărtăși aproapelui'. Lipsind prin urmare realitatea sau, în orice caz, perceperea ei, lipsește și puțința de înțelegere a adevărului asupra ei. Ce se arată ca atare nu-i adevăr ci, cum însuș cuvântul o spune, o aparență a lui. Este adică, precum interpretează Aristotel (*ibid.*), 'accidentul în locul realității'. Dar cu înlăturarea

în acest chip a adevărului obiectiv, Gorgias înlătură tocmai principiile pe care chiar Parmenides, fruntașul școlii din care făcea parte, le formulase cel dintâi și făcuseră gloria, în logică, a marelui eleat. Anume că 'fiecare noțiune este egală cu sine însăș, a este a (*principium identitatis*) și că o noțiune nu poate fi împreună cu alta și în acelaș timp cu negația ei' (*principium contradictionis*), ceea ce în formularea versificată a lui Parmenides sună astfel: Χρή τὸ λέγειν τε νοεῖν τ' εὖν ἔμμεναι ἔστι γὰρ εἶναι, Μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν. Diels, *Vors.*, I, 117. 'Trebuie să zicem și să gândim că ceea ce este, este...' Iar principiul contradicției, formulat de creatorul Logicii *Analyt.*, pr. II, 2 ca temelie a oricărei argumentări, fără de care nu este posibilă o judecată omească și deci o deosebire între adevăr și eroare, fiind și el înlăturat, se înțelege, orice părere devine egală oricărei alteia; în mod indiferent se poate atunci susține, asupra oricărei noțiuni: și afirmativa și propria ei negație. Totul e ca prezentarea să semene adevărului; să fie astfel, încât să pară și celorlalți adevărată. Din două păreri contrarii sofistul, fiind cum zice Platon un ἀντιλογικὸς περὶ πάντων, dacă vrea, poate să facă, adică să prezinte ca superioară pe cea inferioară, după vorba cunoscută τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν. De observat că la aceeaș încheiere ajunge și Protagoras, după ce a străbătut, însă, un drum osebuit. 'El este în stare, după Seneca *Ep.* 85, să expună în mod egal o situație într'un sens ca și în celălalt' (*in utramque partem disputari ex aequo posse...*). Astfel au luat naștere și au ajuns cu timpul la cea mai înaltă dezvoltare, două discipline filosofice: dialectica și eristica, amândouă punându-se la dispoziția retoricii, într'o vreme când această artă era pedestalul principal pe care se înălța orice om politic al noii societăți democratice din Atena.

Urmările acestor teorii

în domeniul etic.

Legea Natura.

Din teoriile subiectiviste ale lui Protagoras, din nihilismul lui Gorgias și din practica

interesată a vieții zilnice, nu numai a sofștilor dar și a întregii lumi burgheze ai cărei exponenți s'au făcut sofștii, au rezultat cu deosebire în domeniul etic, norme total osebite față de cele consfințite prin tradiție. Din moment ce nu există adevăr obiectiv nici în lumea fizică, eu atât mai puțin va avea ființă un asemenea adevăr în ordinea morală. Binele, frumosul, dreptul... sau opusele lor, sunt noțiuni relative, calificări individuale: sunt simple convenții, *συνθήκαι*. Prin urmare dreptatea scrisă în lege este și ea lucru relativ, opinie subiectivă. Sunt cazuri și când această dreptate se găsește chiar în contradicție cu adevărata dreptate, cu aceea ne scrisă, care este sugerată de natură. Față de un asemenea relativism, unde vom găsi punctul de plecare? La Observarea pe care Socrate o face lui Polos că 'e mai urât să faci decât să suferi nedreptatea', Kalicle, sofșt mai puțin discret decât Gorgias sau Polos, răspunde că nu poate fi frumos să înduri nedreptatea dacă osebim frumosul real de cel convențional; de asemeni, și dacă facem deosebire între natură și lege. În adevăr, dreptatea după natură e dreptul celui mai tare, care este în același timp și cel mai bun; dovada o aflăm în viața animalelor, în istoria omenirii, în istoria zeilor chiar. Heracles n'a furat vacile lui Geryon? Cât despre doctrina opusă, este o prostie care șade bine doar tineretului; la un bătrân ca Socrate, este însă ridiculă și bună de biciuit, Pl. *Gorg.* 483 cd. Ce este legea? O invenție a slabilor (de obicei cei mai mulți), spre a se apăra de oamenii tari (*Pol.* I, 358 e). Între lege și convenție (= νόμος, *συνθήκη*) de o parte, natură (= φύσις) de alta, se stabilește astfel o antiteză, care face că în realitate noi formulăm judecăți și hotărîm tocmai pe dos decât ar trebui; calificăm dreptatea și vișul nu după natură, ci după legi: τὸ δίκαιον καὶ τὸ αἰσχρὸν οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ. De n'am fi în această stare antitetică, n'ar fi drept, moral, frumos ceea ce este astăzi frumos, moral, drept... ci altfel; ar fi ca puternicul să stăpânească pe slabi, să aibă mai mult decât aceștia și să le poruncească, oricât de mulți ar fi ei. Dimpotrivă, este contra naturii a face concesiile slabilor și a lucra împotriva propriilor inte-

rese. Din opoziția 'lege—natură' a rezultat în timpurile noi teoriile dreptului natural ale lui H. Grotius, iar mai târziu doctrina economiștilor physiocrați. Pentru sofștii toate valorile, și cele morale și cele intelectuale, se pot echivala în bani, întocmai ca orice valoare materială. De aceea și învățăturile lor, care constau sau în prelegeri susținute, sau în discuții întrerupte, se făceau cu plată. Advocății ai timpului mai mult decât filosofi ai gândirii, sofștii de mai multe ori pledau cauze, după interes, decât apărau convingeri proprii. În orice problemă ei se puteau avânta să susțină teza *pro* sau teza *contra*, făcând astfel *dissoi logoi*. Sântem la un pas de scepticism: căci unde-i adevărul?

Individualismul filosofic.

Adreșându-se individului, Restabilirea cumpenei. sofștii par a-i spune: fă din inteligența ta o armă de luptă în contra organismului colectiv al celor ce, deși slabi, sunt totuși bine îngrădiți de legi și tradiții. Numai cu acea armă și cu desfacerea de atâtea din zăgazarile organizării sociale, tu, o infimă unitate, o disparentă picătură în ocean, vei putea rezista tăvălugului.

În teoriile sofște zac, astfel, adânc împlântate, și rădăcinile individualismului filosofic, din care va rezulta târziu, în timpurile moderne, filosofia unui Stirner și Nietzsche. Se mersese totuși prea departe. Neadaptății cu morala burgheză din veacul V, exponenții întârziatei psihologii agrariene protestează în atenția contemporanilor și arată, cu cuvântul și cu fapta, ca Platon și Socrate, că adevărul, binele, dreptatea... nu-s numai păreri subiective, numai jocuri ale fan-teziei individuale, numai piese ale interesului egoist, ci realități aieva, egal de opozabile tuturor. Socrate cade în lupta deschisă. Dar Platon, cel mai autentic dintre școlarii coti-nuatori ai aceleia, restabilește cumpăna în favoarea armoniei totului. Individul este partea; societatea, statul, este întregul. Republica lui Platon nu-i decât un imm închinat armoniei totului, căruia trebuie să i se supună părțile.

Armonia totului. Platon. Societatea se naște din nevoia de ajutorare reciprocă a oamenilor; ca să se ajungă la această țintă, sarcinile trebuiesc repartizate potrivit aptitudinilor naturale dezvoltate în fiecare individ. Ca într-o enormă fabrică, societatea, statul, va organiza împărțirea și executarea acestor sarcini astfel, ca întregul să nu sufere. La fericirea individului nu se ajunge prin exaltarea lui, nici prin susținerea unei singure clase, ci prin fericirea prealabilă a întregului însuși. În lumea utopică a ideilor găsește Platon poziția de retragere față de multele inichități și imperfecții ale acestei lumi.. (Paralela revine și mai târziu, în dezvoltarea creștinismului: o parte din adepții noei credințe, ca și Socrate, se luptă și mor—sînt martirii, pe când alții fug din lume, ca și Platon, și își caută în solitudine salvarea proprie prin rîndueli, prin 'ascultări' și rugăciuni purificatoare; așa Platon altădată preconiza 'curățirea' (καθαρσις) prin amor și dialectică).

Pentru a încheia aceste observări, vom pune în relief și faptul că n'au lipsit exagerările, de o parte și de alta: ele sînt de esența luptei. Impotriva pulverizării sofiste se ridică prinurmăre armonia totului, față de care părțile dispar ca inexistente. La răul acelei pulverizări corespunde la Platon exagerația comunismului, teorie care desbracă pe individ de familie și proprietate, de aceste adânci instincte care strică, în socotelile filosofului, suverana armonie a întregului. La excesul sofist, excesul platonice.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Drept *bibliografie* arătăm aici numai lucrările esențiale, grație cărora cititorul se va putea ușor orienta și documenta.

1. Izvoarele directe sunt arătate în colecția lui Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, II, 1, partea IV, pentru ce privește pe sofistii mai vechi: Protagoras, Xenias, Gorgias, Prodikos, Thrasymachos, Hippias, Antiphon, Kritias, Anonymus Iamblichii și pe autorul operei numită obișnuit 'Dissoi Logoi', p. 524—648 (ed. II).

2. Izvoarele noi (cercetări și studii moderne) se găsesc indicate: în bo-

gatul repertoriu al lui Ueberweg prelucrat de Praechter: *Grundriss der Geschichte der Philosophie des Altertums*¹¹, 125—143 și 60*—66*; în Zeller, *Die Philosophie der Griechen I* 2⁶ 1278—1460 și în Gomperz, *Griechische Denker*³, I, 331—51.

3. În F. Lortzing, *Jahresb. über die Fortschritte d. kl. A. W.* Bd. 163 (1913) p. 84—336 și Bd. 168 (1914) p. 1—158 este adunată întreaga literatură apărută între anii 1876—1911 asupra sofisticeii.

4. Dintre scrierile care au determinat un curent în favoarea sofistilor menționăm pe K. F. Hermann, *Geschichte u. System d. Plat. Phil.* I. 179—231. Hegel, *Gesch. d. Phil.* II 5—27. Grote, *History of Greece VIII* 474—544. Blass *D. att Bereds.* I² 23—34.

PLATON.

GORGIAS¹.

(TRADUCERE)

Fr. I. Teza lui Kalikle : 1. Natura și legea, 2. Ce înțelege sofistul prin 'cei mai puternici'? 3. Să urmărim învățăturile retoricii sau pe ale filosofiei? 4. În ce constă perfecția sufletului? După Socrate, în orânduială și armonie; după Kalikle, în dezordine și în absența constrângerii (= *akolasia*).

Fr. II. — I Politica lui Socrate. Judecata din urmă : în imperiul lui Hades.

Intre iubitorul demosului și cel al filosofiei. *Kalikle.* Spune-mi, *Hairefon*, vorbește Socrate serios ori numai în glumă?

Hairefon. Mie-mi pare că-i foarte serios, *Kalikle*. De altfel, nu-i nimic mai simplu decât să-l întreb pe dânsul.

Kal. Doar asta-i, pe zei, și dorința mea ! Spune-mi ce să credem de tine, Socrate? Vorbești serios ori glumești? De ești serios și-s adevărate cele ce-ai rostit, vieța noastră, a omenirii, nu-i întoarsă pe dos? Nu facem noi toate pe cât se pare altcum decât trebuie?

Socrate. *Kalikle*, dacă simțămintele noastre n'ar avea, în varietatea lor, nimic comun între ele, și dacă fiecare din noi ar veni cu păreri originale și fără nici-o asemănare cu ale celorlalți, n'ar fi ușor ca cineva să dea altuia a înțelege ce se petrece în propriu-i suflet. Bag seamă însă și afirm că atât eu cât și tu trecem din întâmplare prin aceleași stări sufletești; amândoi sântem înamorați, dar fiecare de

¹. Fragmentul I : 481 b—506 c, 521 d—527 e, din : *Platon III, Gorgias*, și *Memon*, trad. în l. română.

altceva : eu, de Alkibiade al lui Klinias și de filosofie ; tu, de demosul Atenienilor și de Demos, fiul lui Pyrilamp. Și simt cu fie ce clipă, că orice ți-ar spune acești favoriți și oricum ți le-ar desvolta, cât ești tu de tare, nu vei putea să li te împotrivești ; din contră, te lași purtat de dânșii în sus și în jos. In adevăr, dacă-ți spui părerea într'o adunare, iar demosul atenian nu zice ca tine, tu îndată te schimbi și ncepi a susține ce vrea el. Acelaș lucru ți se întâmplă și cu acest frumos tânăr, cu Demos al lui Pyrilamp. De ce ? Fiindcă n'ai tăria să te împotrivești dorințelor și susținerilor ce-ți vin dela favoriți. Astfel, dacă cineva s'ar minuna de tine și ar socoti năzbătii cele ce vorbești, câte vorbești din pricina lor, tu, de vrei să-i spui în față adevărul, îi poți răspunde că atâta vreme cât nimeni nu va împiedica pe favoriții tăi să vorbească așa, nici tu nu vei încetă să vorbești cum vorbești. Inchipuește-ți acum că și din partea mea trebuie s'auzi un răspuns analog, bineînțeles cu alt conținut, în felul următor : nu te mai mira că vorbesc așa, ci mai degrabă du-te la favorita mea, care este filosofia, și fă-o să nu mai vorbească așa. Căci află, scumpe prietene, că ea este cea care-mi spune neconținut ce mă auzi vorbind ; și ea-i mult mai statornică decât celălalt favorit al meu.— Da, această odraslă klineiană spune azi una mâne alta, pe când filosofia păstrează totdeauna aceleași convingeri. Ei bine, ea, nu eu, susține lucrurile care te-au pus atât de mult pe gânduri ; ea făcu în realitate și acele expuneri la care însuși ai luat parte. Prin urmare, sau o respingi cu dovezi, cum ziceam mai înainte, arătându-i : că *nu* faptul de a fi săvârșit nedreptatea este cel mai mare din toate păcatele, nici acela de a trăi fără cuvenita ispășire, atunci când ai săvârșit-o ; sau, dacă nu faci aceasta, eu jur, Kalikle, pe zeul-câne al Egiptenilor : Kalikle nu se va putea pun în acord cu tine ci va fi față cu tine toată vieța în dezbinare ! Cât mă privește, prea bunule, prefer să cânt cu o liră dezacordată, care să dea sonuri false ; prefer să conduc un cor tot așa de fals ; prefer ca toată omenirea nu numai să

nu fie de aceleași păreri cu mine, dar chiar să ducă război împotriva mea ; prefer toate acestea decât eu, om fiind, să nu fiu consecvent cu mine și să susțin păreri care se bat cap în cap.

Teza sofistă : legea

supremă este puterea.

Natura și legea.

Kal. Bag seamă, Socrate, că te avânți ca un tânăr în cuvântări, nu altfel de cum este un adevărat orator popular. Ii dai și acum cu vorba înainte, în vreme ce Polos trece prin aceiaș suferință pe care i-o imputa el însuși lui Gorgias, că ar fi încercat-o față de tine. Zicea că, întrebând de tine dacă ar fi dispus să nvețe dreptul pe unul care, doritor să studieze retorica, vine la el fără să cunoască ce-i dreptatea, Gorgias s'a sfiit să spună 'nu', și a declarat că-l învață. Aceasta, din pricina obiceiului pe care îl au oamenii că se supără când îi refuză cineva. Și s'a văzut astfel silit din hatâr să se contrazică, lucru care-ți face o deosebită plăcere. A răs de tine, cred, și cu bună dreptate atunci. Dar acum a căzut și dânșul în aceiaș greșală ca Gorgias ; iar Polos tocmai pentru aceiaș cauză, nu-mi place : că s'a învoit să treacă de partea ta și să admită că-i mai rușinos a face nedreptatea de cât a o suferi. Din această consimțire apoi a urmat că a fost pus în încurcătură de tine, împiedicat în discuție și redus la tăcere, odată ce a fost intimidat să-și spună gândul întreg. Căci în realitate tu ce faci, Socrate ? Spunând mereu că ești în căutarea adevărului, aduci discuția la probleme greoaie, probleme de tribună ; și vorbești, de pildă, asupra lucrurilor 'care prin natură nu sânt frumoase, iar după lege sânt'. Se știe însă că de cele mai multeori acestea două, natura și legea, se bat cap în cap. Și dacă se mai întâmplă că unul se sfiește și n'are îndrăzneală să-și spună neted gândul, iată-l silit la contradicție. Tu, prinzând această subtilitate, te servești de ea în discuții cu rea-credință : când îți vorbește omul după lege, tu îi pui întrebări ca după natură și când îți vorbește după natură, tu-i răspunzi ca după

lege. Așa fu cazul de adineauri : 'a face ori a suferi nedreptatea'?. Și când Pölos vorbea despre ceea ce-i urît după lege, tu găseai legii cusururi după natură. În adevăr, dacă am privi natura, tot ce-i foarte urît după ea, este și foarte păgubitor ; așa de exemplu, faptul de a suferi nedreptatea. Dimpotrivă, după lege, faptul de a săvârși nedreptatea este cel mai urît. Afară de asta, a îndura nedreptatea nici nu e o suferință proprie unui bărbat ; se potrivește sclavului, pentru care e mai bine să fie mort de cât să trăească ; acesta, când suferă nedreptatea și este stâlcit în bătăi nu-i în stare nici pe sine să se apere nici pe cel ce-l are în grija sa. Ba să-ți spun : după credința mea făcătorii legilor sînt două categorii de oameni : slabii și majoritățile. De aceea, pentru sine și în vederea intereselor proprii își întocmesc ei legiurile și își orânduiesc răsplăți : laude și dojeni. Pentru a-i înfricoșa să cucerească drepturi mai mari pe acei dintre muritori, care sînt mai puternici și mai capabili, și pentru a-i face astfel să nu aibă drepturi mai multe ca dâșii, ei declară ca urîtă și nedreaptă superioritatea în drepturi și zic că în asta stă nedreptățirea : în tendința de a stăpâni mai mult de cât alții. Pasă-mi-te, nu li-ar dispăcea să aibă și ei o porțiune egală, cu toate că sînt mai prejos ca ceilalți. Iată de ce orice căutare de a poseda mai mult de cât au cei mulți, este tratată în lege ca nedreptate și imoralitate și de ce numesc ei asta acțiune de nedreptățire. Cât privește natura, eu cred că ea învederează la rândul său că-i lucru drept ca omul de mai mare valoare să aibă mai mult de cât cel bicisnic ; cel mai puternic mai mult decât cel fără putere. Ea arată că-i așa pretutindeni : la celelalte viețuitoare ca și la oameni : în toate statele și familiile. După ea temelia dreptului e ca superiorul să țină cârma ; el să aibă mai mult decât inferiorul. Pe ce drept s'a întemeiat Xerxe când a oștit împotriva Heladei ? Pe ce tatăl acestuia când a năvălit în contra Skyților, și atâtea altele de acelaș fel, câte s'ar putea cita ? Ci eu socot că au purces potrivit naturii

— natura dreptului — și, zău, au făcut-o și după legea cea proprie naturii. Nu însă după legea pe care o închipuim noi, oamenii, atunci când modelăm pe cei mai buni și mai puternici dintre noi înșine, luându-i de mici, ca pe lei ; și când îi încântăm, și-i vrăjim pentru a-i preface în robi ; și când le spunem că partea lor trebuie să fie egală, ca la toată lumea, și că aceasta-i morala și dreptatea. Dacă se 'ntâmplă însă că se naște un bărbat de o natură puternică, unul în stare să clatine totul, să rupă de pe dânsul lanțurile și să scape, sînt încredințat că el, călcând în picioare și scriptele, și vrăjile, și încântările și legile noastre — legile care nu țin seamă de natură — el se răsvrătește și, cu toate că a fost sclavul nostru, se înalță acum despotic și face să scape de lumină dreptul naturii. Mi se pare că și Pindar a exprimat într'o odă acelaș gând ca mine acum. El zice :

*Legea-i a lumii regină :
Nemuritori i se 'nchină
Și muritori...*

Legea, zice el mai departe,

*Indreptățește puterea,
Care le duce pe toate
Cu suverana ei mână !
Martor îmi este Herakles,
Care cu muncile sale,
Fără vre-o plată și...*

cam așa zice ; nu știu bine versurile dar spune în tot cazul că Herakles, fără plată și fără să le fi primit în dar, i-a luat lui Geryon vacile, ca lucru drept după natură ; că deci și vacile și toate bunurile celor slabi și bicisnici aparțin celui puternic, și valoros.

Filosofia și afacerile după sofisti. Astfel este adevărul ; ci tu nu-l vei cunoaște decât când vei ajunge la cercetări mai înalte, lăsând acum la o parte filosofia. E adevărat, Socrate, că

filosofia este plăcută când omul s'apucă de ea până la o anumită etate și dacă se ocupă cu măsură. Dar decă cineva întârzie într'însa peste trebuință, filosofia devine pentru oameni o nenorocire. Chiar dacă este cineva excepțional înzestrat de natură, din moment ce se ocupă cu filosofia până dincolo de vârsta proprie ei, va rămâne în mod necesar un om lipsit de acea bogată experiență, pe care ar trebui s'o aibă orice bărbat care vrea să devină distins, corect și cu bun renume. Filosofii, se știe, n'au habar de legi, nici de cele prin care se cârmuesc statele, cum n'au de cuvântările folosite spre a se pune cineva în contact cu adunările cetățenești pentru treburi particulare și publice; sânt străini de plăcerile și pasiunile omenești; străini, într'un cuvânt, și fără experiența moravurilor în genere. Când dau peste o acțiune particulară ori publică, ei se fac de răs, cum cred că se 'ntâmplă cu oamenii politici care, și ei, când vin la disputele voastre și la expuneri raționate, devin ridicoli. Se 'ntâmplă ce zice Euripide: *'strălucit este fiecare într'o direcție; dar lucrul pentru care se dă în vânt*

*Mai toată vremea din zi risipindu-și-o pentru acesta,
E meseria, în care el singur se 'ntrece pe sine...*

de îndeletnicirea în care-i nepriceput, fuge și chiar o ponegrește; laudă în schimb pe cealaltă, în care se pricepe; și face asta din iubire de sine, gândindu-se astfel că se laudă pe el însuși. După mine, calea cea mai potrivită este să ne împărțăm din ambele: din filosofie e frumos să cunoaștem cât trebuie pentru știință — și nu-i rușine pentru cineva, cât este încă tânăr, să filosofeze. Dar când a ajuns om în etate și tot se mai ocupă cu filosofia, atunci lucrul devine ridicol, Socrate. Față de unii ca aceștia, când îi ascult filosofând, eu încerc un sentiment foarte asemenea celui ce mă stăpânește când se 'ntâmplă s'aud un om în toată firea gângurind și jucându-se copilărește. Când văd un copil, căruia îi șade bine să vorbească astfel, adică să se joace ori să gân-

gurească, mă bucur, găsesc lucrul încântător: este în aceasta ceva liber, ceva din podoaba vârstei unui băețel. Dimpotrivă, când îl ascult că discută cu discernământ, nu știu ce picuri de amărăciune mi se furișează în suflet; o lovitură pare că-mi rănește urechile, în sfârșit, ceva care aduce a sclavie răsare înainte-mi. Iar când întâlnește cineva un bărbat în toată firea jucându-se și gângurind, lucrul atunci devine comic, e nedemn de un om, și bun... doar de bătut. Acelaș sentiment mă stăpânește și când stau lângă cei ce filosofează. Dacă constat filosofia la un tânăr, eu îl admir, găsesc că-i șade bine, în tot cazul mă gândesc că am de-a-face cu un om liber; dimpotrivă, când nu-l văd filosofând, îl socot lipsit de sentimentul libertății și incapabil de a realiza cândva, într'o direcție, un lucru frumos și nobil; dar iarăș, când văd pe unul mai în vârstă, că încă filosofează și că nu se desbară de această preocupare, mi se pare că numai bătaia l-ar lecui pe un bărbat ca acela, Socrate! Cum spuneam adineauri, este ceva nebărbătesc pentru un om, fie el un geniu, să fugă de miezul orașului și de adunări de unde, cum zice poetul, bărbații își trag un renume; e nebărbătesc ca, în loc de aceasta să se afunde pentru restul vieții într'un ungher spre a șopti cu trei-patru copilandri, nu știu ce discuții și a nu rosti niciodată un cuvânt liber, tare și mulțumitor. Cât despre mine, Socrate, n'am decât o bună prietenie pentru tine; dar, uite, aproape că trec și eu prin aceleași clipe acuma, prin care trece Zethos față de Amfion în autorul pomenit, Euripide. Imi vine și mie să-ți spun ce zice acela (Zethos) către fratele său: *nesocotești, Socrate, tocmai lucrurile de care ar trebui să te ocupi; umblă să dai un lustru copilăros firii așa de nobile a sufletului tău, când nu ești în stare: nici să faci o susținere mai a cătării într'o chestie de drept, nici să alegi calea naturală și convingătoare și nici măcar să dai pentru altul un sfat viguros. Și totuș, scumpe Socrate, să nu te superi deloc pe mine, că îți voi vorbi cu cel mai bun gând: nu-ți pare că-i lucru rușinos să fii astfel cum cred că ești, și tu și alții ca tine, care împingeți prea departe preocuparea cu*

filosofia? În adevăr, să punem acum că te-ar înfrunta cineva, pe tine sau pe altul din cei ca tine; că te-ar târî pe la închisoare și ar susține într'una că tu, cel ce nu faci nici-o nedreptate, ai săvârșit totuș una... ei bine, sunt încredințat că nu te vei putea descurca prin mijloacele tale proprii, că vei rămâne uluit și cu gura căscată, neputând spune un singur cuvânt de apărare; apoi, urcat până la scaunul de judecată și pus față în față cu un pîrîtor păcătos și lipsit de conștiință, ai fi în stare să-ți pierzi și viața, dacă el va binevoi să ceară osândirea ta la moarte. Și atunci, Socrate, sunt în drept să te întreb: ce înțelepciune e aceasta că o disciplină primește pe om mai bine înzestrat de natură iar dînsa-l face mai slab și mai fără putere de a se ajutara singur, ori de a se mîntui din cele mai mari pericole, nici pe sine nici pe altul? O disciplină, după care omul se lasă prădat de dușmani în toată averea sa și-i silit să trăească în statul său pur și simplu fără onoare? Unui astfel de om, fie-mi îngăduit să rostesc și o vorbă mai grosolană, ar trebui să i se tragă chiar palme pe obraz fără a fi chemat la răspundere. Iată, prietene, de ce-ți zic: ascultă-mă și pune odată capăt argumentației abstracte; dă-ți osteneala pentru o mai bună administrare a afacerilor; pune-te pe lucru să descoperi din care parte îți va veni faima de om cuminte și lasă altora strălucirile acestea — fie că trebuie să le zicem nebunii, fie că flecării — de pe urma cărora însă vei locui în case goale; imitează, nu pe bărbații ce se pierd în discutarea nimicurilor și mărunțișurilor ci pe aceia cărora le aparține și viața și renumele și nenumărate alte bunuri.

Socrate feliicită pe Kalikle.

So. De m'aș fi născut cu o inimă de aur, îți închipuești tu, Kalikle, ce bucuos m'aș simți acum, că am dat peste una din acele pietre cu care oamenii încearcă aurul? S'o găsesc pe cea mai prețioasă și să știu de-acum înainte cu siguranță că, dacă-mi apropiu sufletul de ea și-mi spune că-i frumos

desvoltat și instruit, eu am destul și nu mai este nevoie de nici-o altă probă!

Kal. Unde vrei să ajungi cu această vorbă, Socrate?

So. Să-ți spun unde. Sunt încredințat că întîlnindu-te pe tine, am și găsit o astfel de piatră talmăcitoare.

Kal. Cum asta?

So. Că pot ști bine un lucru: orice-mi vei încuviința tu, din cele ce sufletul meu gîndește și exprimă, acela este adevărul adevărat. Și mă gîndesc că oricine vrea să pue la cercare un suflet și să isbutească a afla dacă trăește corect ori ba, are nevoie de trei însușiri: știință, gîndire aleasă și sinceritate în vorbire; tu le ai pe toate trei. Este adevărat că eu mă întîlnesc cu multă lume care nu se simte în stare a mă supune cercetării: unii pentru că nu sunt învățați ca tine; alții, e adevărat că nu-s lipsiți de învățatură, însă nu vor să-mi spună adevărul, fiindcă nu-și bat capul cu mine cum îți bați tu; cît privește, în fine, pe acești doi străini de aici, pe Gorgias și Polos, ei sunt și învățați și prieteni cu mine: sunt însă lipsiți de o anumită libertate a limbii și se rușinează ceva mai mult decît trebuie. De ce n'aș spune-o? Au ajuns la așa grad de sfială, că din cauza acestui sentiment fiecare din ei își ia curajul să vorbească de față cu lume multă tocmai contrariul de ce gîndește — și asta în problemele cele mai mari. Dar tu... tu ai toate însușirile pe care nu le au ceilalți! De învățat, ești îndestul de învățat: mulți dintre Atenieni ar putea-o mărturisi; apoi față de mine ești binevoitor. De care dovadă să mă folosesc întîi? Să-ți spun una. Eu știu că voi sunteți patru care studiați împreună filosofia: tu, Teisandru din Afidna, Andron al lui Androtion și Nausikyde Kholargeianul. Și v'am auzit odată discutînd întrebarea: până unde trebuie împinse exercițiile filosofice? Știu că a biruit atunci între voi părerea de a nu intra prea adînc în studiul filosofiei; știu că v'ați îndemnat unii pe alții să vă feriți de a deveni peste măsură de învățați, nu cumva să cădeți în greșala de a vă perverti. Și, întrucît acum te aud dîn-

du-mi aceleași sfaturi ca și celor mai buni prieteni ai tăi, am dovada mulțumitoare că-mi ești binevoitor cu adevărat. Cât despre faptul că poți vorbi cu toată sinceritatea și fără nici-o sfieală, asta o spui și tu, dar o arată mai ales discuția ce-ai susținut însuși, puțin mai înainte. Deocamdată s'a făcut lumină asupra valorii judecăților ce formulez ; când una din păreri mele este întărită de tine, nu va mai fi nevoie să ne ducem la o altă cercetare : ea va fi îndeajuns de probată și de mine și de tine. Că doar n'o să fii de părerea mea din neștiință, nici din prea multă delicatețe ! Cum iarăș, nu pot crede că ai s'o faci cu intenția de a mă înșela : îmi ești prieten și singur o spui. In realitate, deci, potrivirea mea cu tine asupra unui punct va însemna atingerea adevărului asupra aceluși punct. Cea mai frumoasă din toate cercetările, Kalikle, se întâmplă că e tocmai cea pentru care m'ai ținut de rău : cum trebuie să fie omul, cu ce să se îndeletnicească, până la ce grad când e bătrân, până la care cât este tânăr. Eu, de fac o greșală în viața mea personală, poți fi sigur că nu păcătuiesc cu voie ci numai din propria mea neștiință. Tu, fiindcă ai început să-mi dai sfaturi, n'ar trebui să mă lași în drum ci să mă călăuzești mai departe spunându-mi ce îndeletnicire mi s'ar potrivi și în ce chip să mi-o însușesc. Și dacă mă prinzi : acu de acord cu tine, mai pe urmă lucrând împotriva acordului nostru, socotește-mă fricosul fricoșilor și nu-mi mai da nici-o îndrumare ca unul ce nu-s vrednic de nimic.

'A fi puternic', înseamnă Ia-o acu de-a-capo și spune-mi : cum zici tu și Pindar că **a fi superior și capabil** este dreptul natural? Poate cel **după natură.** puternic să despoaie cu forța pe cei mai slabi ca dânsul, cel capabil să domine pe cei mai puțin pricepuți și cel destoinic să aibă mai mult decât bicisnicul? Este exactă amintirea mea, ori alta-i cumva concepția ta despre dreptate?

Kal. Ba, eu asta am spus-o atunci, asta, și-acum o spun.

So. Pe cine numești tu mai priceput și pe cine superior în putere? Nu cumva pe unul și același? Căci eu nici înainte nu m'am putut dumiri de la tine ce voiai să spui. Pe cei puternici i-am numit superiori și se cuvine deci ca slabii să fie supuși celor tari, după cum ai arătat, dacă nu mă înșel, tu însuși atunci când spuneai că statele mari se năpustesc asupra celor mici pe temeiul dreptului natural, fiindcă le sunt superioare și au mai multă putere. Aceasta — întrucât 'a fi superior', 'mai puternic' și 'mai capabil' este una și aceeași. Sau este cuiva cu puțință să fie mai capabil însă inferior și fără putere, ori să fie superior însă bicisnic? Sau nu cumva, 'a fi capabil' este una și aceeași cu 'a fi bun'? Definești-mi clar cum e în sine acest fapt? 'A fi superior', 'a fi capabil' și 'a fi puternic' este una și aceeași sau fiecare este altceva?

Kal. Îți spun neted : e una și aceeași.

So. Sunt deci mulțimile superioare individului, prin natură, ele care-și alcătuiesc legile menite, de altfel, a sta deasupra fiecăruia din noi, așa cum însuși ai spus-o adineaori?

Kal. De ce n'ar fi?

So. Prin urmare măsurile luate prin legile făurite de cei mulți sunt în realitate ale unor superiori?

Kal. Se 'nțelege.

So. Atunci — și ale celor capabili? Căci, după socoteala ta, cei numiți superiori sunt capabili într-o măsură mult mai largă.

Kal. Da.

So. Și orânduirile legale făurite de aceștia sunt deci frumoase după natură?

Kal. Sunt.

So. Dar atunci, nu cumva mulțimile socotesc, cum ziceai înainte, că dreptatea stă în păstrarea egalității și că-i mai mare necinste să săvârșești de cât să suferi nedreptatea? Este sau nu adevărat? Aici nu te da prins în lațul sentimentului de rușine. Este sau nu marea mulțime aceea, care

crede că dreptatea stă în a nu avea nimic mai mult decât ceilalți și în păstrarea egalității și în faptul că-i mai mare necinstea de a săvârși de cât de a suferi nedreptatea? Nu pregeta, Kalikle, să-mi dai un răspuns; că de vei fi în acest punct la un gând cu mine, voi avea întărirea ce-o aștept din parte-ți, că de la un bărbat capabil să pătrundă adevărul când și-a spus cuvântul.

Kal. Da, așa gândesc mulțimile.

So. Nu numai legea, prinurmare, ci și natura se rostește în sensul că-i mai multă necinste să săvârșești decât să 'nduri o nedreptate. Judecând astfel, se pare că nu spuneai adevărul mai adineaori; că n'ai avut dreptate să mă învinuești și să spui că legea și natura se bat cap în cap, nici că eu mă slujesc cu știință de această opoziție pentru a susține o discuție cu rea-credință, punându-mă în punctul de vedere al legii când se vorbește de natură și în al naturii când se vorbește de lege.

Kal. Omul ăsta nu se mai poate opri din flecărire! Ia spune-mi, Socrate, nu-ți este rușine la etatea ta, să faci o adevărată vânătoare de vorbe, pentru ca, de greșește unul un cuvânt, tu să-ți socotești îndată câștigul? Nu cumva crezi că prin 'superiori' înțeleg altăceva decât pe cei capabili? Nu-ți spun eu de atâta vreme că 'superior' este una și aceeași cu capabil? Sau crezi să fi zis că, de s'ar aduna pleava sclavilor și a oamenilor de tot soiul adică fără vreo valoare afară poate de valoarea puterii trupului lor — și de ar pune o regulă, aceasta-i legea după părerea mea?

So. Bine, prea înțeleptule Kalikle, așa grăești?

Kal. Negreșit.

So. Ci eu, divinule prieten, de mult am bănuit că așa ceva înțelegi prin cuvântul 'superior'. Și fiindcă doresc să știu clar, ce spui, reiau întrebările. Nu-i așa că tu nu socotești mai capabili niște oameni fiindcă sunt doi la număr, decât este unul singur? Nici că sclavii tăi sunt mai capabili de cât tine, fiindcă sunt mai puternici? Ia-o dar dintru început și spune-mi pe cine-i numești 'capabili' dacă nu-i

vorba de cei puternici? Și fii mai îngăduitor când mă înveți, minunate prieten, ca să nu fiu silit să plec.

Kal. Îți bați joc de mine, Socrate.

So. De loc, Kalikle, și îți jur pe Zethos, de care te-ai folosit mai înainte pentru a-ți bate joc de mine așa de tare! Mai bine spune-mi care-s 'capabilii' tăi?

Kal. Ai mei? Sunt cei destoinici.

So. Vezi că și tu acum bați câmpii și nu arăți nimic? De ce nu spui dacă socoți capabili și superiori pe cei inteligenți, ori pe vre-o altă categorie de oameni?

Kal. Ei da, pe Zeus, de aceștia: nici-o îndoială că de ei vorbesc!

'Mai bun' e una și *So.* Și de multe ori un **acciaș cu 'mai inteligent'?** gur om, care gândește bine, este superior, după părerea ta, față de zeci de mii, care nu gândesc; și i se cuvine să stăpânească, iar ceilalți să fie supuși; ca stăpân, apoi, el trebuie să aibă mai mult de cât supușii săi. Parcă asta ai vrea să înțelegi, și nu-i cazul să mă ții de rău că vânez cuvântul dacă zic, de-o pildă, că un singur om este mai capabil ca zeci de mii!

Kal. E tocmai ce susțin eu; cred că asta-i dreptatea după natură: capabilul și cel inteligent să conducă și să aibă mai mult decât bicisnicii.

So. Stăi puțin aici și spune-mi deocamdată altceva; pune că suntem toți adunați, ca acum, în acelaș loc; că avem împreună multe merinde și băuturi; că am fi niște oameni de adunătură — puternici alătura de slăbănogi; și numai unul din noi să fie mai capabil, spre exemplu, în arta medicală. Ca putere fizică, firește, el va fi mai tare ca unii; desigur, mai slab decât alții. Dar, fiind mai învățat ca noi, nu cumva doctorul nostru va fi superior și mai priceput ca noi, măcar în această privință?

Kal. Negreșit.

So. I se cuvine oare lui, ca mai priceput, să aibă o grămadă mai mare din acele merinde? Ori sarcina sa de

conducător se oprește la împărțire numai, iar în ce privește mâncarea și folosirea, n'are dreptul să ia pentru propriul său corp nimic mai mult decât alții, dacă nu vrea să fie pe-depsit ci să aibă în raport doar cu puterea sa fizică: mai mult decât cei mai slabi, mai puțin decât cei mai tari? Și dacă s'ar întâmpla ca tocmai dânsul să fie mai firav ca toți, s'ar putea oare, Kalikle, ca omul cel mai capabil din adunare să aibă cea mai mică parte?

Kal. Vorbești de merinde, băuturi, doctori și de...
d atâtea fleacuri; eu nu mă gândesc la astea.

So. Spune-mi atunci, pe cine numești capabili? Pe cei inteligenți, ori pe cine?

Kal. Pe aceia-i numesc.

So. Și nu se cuvine celui capabil să aibă o parte mai mare?

Kal. Da, însă nu merinde și băutură.

So. Pricep; atunci poate îmbrăcăminte? Trebuie, de pildă, ca țesătorul cel mai destoinic să aibă și cea mai cuprinzătoare haină, să se plimbe învăscut în cele mai numeroase și mai arătoase veșminte?

Kal. Ce veșminte?

So. Și, ca încălțăminte: e nvederat că meșterul cel mai iscusit în facerea lor trebuie să aibă mai multe, că de aceia doar este cel mai priceput! Poate că unui asemenea cismar nu i-ar sta rău să se plimbe încălțat cu cele mai încăpătoare ghete, cu cele mai numeroase!

Kal. Ce tot bați capul cu ghetetele?

So. De nu vorbești de ghete, te gândești poate la alte cazuri. Inchipuește-ți, de pildă, un om care, ocupându-se cu agricultura, este bun cunoscător al pământului; că e pe de-asupra om cum-se-cade, om corect. Poate că i s'ar cuveni mai multă sămânță, poate că ar merita să aibă, pentru ogorul propriu, cel mai mare hambar de cereale.

Kal. Iară și iară aceleași, Socrate.

So. Și nu-s numai pildele aceleași, Kalikle, dar stau tot în preajma aceluiași subiecte chiar.

Kal. Pentru Dumnezeu, îi dai mereu înainte cu cismari, postăvari, bucătari, doctori... parcă de ei ar fi acum vorba noastră!

So. Dacă-i așa, spune tu: pe ce țărâm cată să fie cineva mai capabil și mai cunoscător pentru a avea pe drept o parte mai mare decât a celorlalți? Cum văd, tu nici pe mine nu mă rabzi când arunc presupuneri, nici însuși nu vrei să spui.

**Capabili sunt numai cei
înțelepți și îndrăsneți în
politică.**

Kal. Dar eu ți-o spun de atâta vreme! Întâi de toate, când vorbesc de oamenii capabili, eu nu înțeleg nici pe cismari, nici pe bucătari, ci înțeleg pe cei pricepuți în treburile statului, adică pe cei care știu cum să le administreze în sensul că nu-s numai pricepuți dar și îndrăsneți, având destulă energie să ducă la bun sfârșit cele proiectate și să nu dea 'ndărăt din slăbiciune de suflet.

So. Vezi, prea bunele Kalikle, că nu sunt aceleași principii pentru care tu mă învinuești pe mine și eu pe tine? Tu zici că eu susțin mereu una și aceeași și mă ții de rău pentru asta. Dimpotrivă, învinuirea mea este că tu nu menții niciodată aceiaș convingere despre aceleași lucruri. Astfel, uneori numai cei puternici sunt pentru tine capabili și superiori; alteori numai cei înțelepți; acum ai venit cu alta: numai pe cei îndrăsneți îi numești superiori și capabili. Pentru Dumnezeu, desfă-te odată de vorbărie și spune care-s capabilii tăi? Care-s superiorii? Și-n ce le stă superioritatea?

Kal. Dar am mai spus-o: cei care dispun de înțelepciunea trebuitoare pentru afacerile de stat, când sunt și îndrăsneți. După mine, acestora li s'ar cădea să cârmuească statele; în plus, este și drept ca dânsii să aibă mai multe foloase decât ceilalți: firește, cârmuitorii mai mult decât cei cârmuiți.

So. Cum vine asta? Cârmuitori ai cui? Ai lor însuși? Sau în ce altă privință cârmuitori și cârmuiți?

491

b

c

d

Kal. Cam în ce altă privință?

So. Înțeleg că fiecare este stăpân pe sine însuși. Ce? După tine așa ceva nu trebuie? Numai pe alții să-i cârmuești?

Kal. Ce sens dai vorbelor stăpân pe sine însuși?

So. Nu-i sens variat aici; e cel pe care-l dau toți oamenii: 'de a fi cumpătat și stăpân pe sine însuși'. Cu alte cuvinte, de a-și domina dorințele și poftele care sunt într'însul.

Kal. Ce, glumești? Proștii sunt cumpătații tăi!

So. Da de unde! Nu-i unul aici, care să nu vadă că nu vorbesc de proști.

Trăește vieța după natură, cine lasă liber friul plăcerilor.

Kal. Ba de ei vorbești, Socrate, și încă cum! Căci care alt om se poate socoti fericit când este robul oricui? Vrei să știi

cum e după natură frumos și drept? Îți spun îndată cu toată sinceritatea: trăește vieța bine cine lasă frâu liber celor mai mari poftte ce sunt în el, cine nu le zăgăzuește și cine este în stare, prin îndrăsneală și pricepere, să le pună neîncetat la îndemână tot ce cere dorința poftitoare mereu de altele. Dar așa ceva, cred, nu-i cu puțință marei mulțimi. Pentru aceea gloatele țin de rău pe asemenea oameni; ele își ascund astfel propria incapacitate, de care li-i rușine, și declară necumpătarea lucru urât, întru cât — cum spuneam și mai înainte — aduce în stare de robie și pe oamenii de o natură superioară: ne-fiind capabili să-și agonisească cele trebuitoare pentru săturarea poftelor, mulțimile laudă cumpătarea și dreptatea: o fac din lașitate. Pune că avem de a face cu feciori de regi sau cu oameni în care natura a pus destul pentru ca ei s'ajungă la conducere — la tiranie sau altă supremație — ce-i mai urât pentru dânșii, ce-i mai bicisnic decât cumpătarea? Ei, căroră le stă la îndemână să guste fără nici-o stingherire din bunurile vieții, să vie singuri la stăpân, să treacă de partea celor mulți

și să-și însușească și legea, și rațiunea și critica la care pot fi supuși aceia! Și cum nu i-ar face nefericiți o astfel de 'frumusețe', pricinuită de cumpătare și dreptate, câtă vreme ei nu sunt în stare să dea nimic mai mult prietenilor decât dușmanilor — deși puterea supremă în propriul lor stat este în mâinile lor? Ci iată, Socrate, adevărul adevărat, acela pe care tu zici că-l urmărești: virtutea și fericirea — nu-s decât mijloace cu ajutorul căroră omul își poate mări plăcerea, neînfrânarea și orice libertate. Celelalte sunt înfrumusețări înșelătoare, convenții de-ale oamenilor întocmite în contra naturii, sunt vorbe goale, praf și fum.

So. Nu fără avânt, Kalikle, și cu destulă sinceritate ai făcut expunerea. În adevăr, vorbești răspicat lucruri pe care și ceilalți oameni le gândesc, însă nu vor să le rostească. De aceea te rog să nu dai îndărăt cu nici-un preț; doar s'o face în mod real lumină asupra întrebării cum trebuie să trăim! Să-mi spui: dacă unul vrea să fie în vieța așa cum se cuvine, zici că nu trebuie să pue nici-un frâu poftelor, ci, lăsându-le să devie cât mai mari, să alerge după mijloacele de satisfacere, de oriunde și le-ar agonisi, și zici că asta-i virtutea?

Kal. Da, acestea le spun eu.

So. Deci pe drept sânt numiți fericiți cei care n'au trebuință de nimic.

Kal. În felul acesta numai pietrele sânt ferice, și morții.

Vieța omului dat poftelor este cea mai bună?

So. Dar și cum zici tu, grozavă vieță! Nu m'aș mira să aibă dreptate Euripide când spune în versurile:

*Cine mai știe de nu e vieța o moarte aieva,
Moartea la rând-u-i de nu e vieța?*

Și poate că în realitate sîntem morți. Am auzit-o din gura unui înțelept. Spunea că noi acum sântem morți, că

trupul nu-i pentru noi decât un mormânt și că partea din suflet unde s'au sălășluit poftele este prin natura ei supusă schimbărilor și celor mai contrarii înrâuriri. Un spiritual povestitor de mituri, pasă-mi-te un bărbat din Sicilia sau din Italia, voind să se joace cu vorbele, a numit această parte a sufletului *pithos*, adică butoi, din pricina asemănării cu vorbele *pithanon* și *peistikon*, care arată 'credulitate'. Și li-a zis *anoetous*, adică lipsiți de minte, celor pe care îi numim *amuētous*, adică neinițiați; iar partea sufletului unde la cei lipsiți de minte se sălășluiesc patimile, parte ce nu se poate constrânge și care nici nu-i în stare să rețină ceva, dânsul a asemănat-o unui butoi fără fund, din cauză că nu se umple niciodată. Cu totul altfel decât tine, Kalikle, el arată că din toți cei coboriți în Haides — căruia el îi zice *Aeides*, adică 'nevăzutul' — cei mai nenorociți sânt neinițiații, pe care îi numește și *amuētoi*, adică rău închiși: ei sânt nevoiți să toarne într'un butoi găurit apă cu un ciur nu mai puțin găurit. După cât îmi spunea cel care mi-a destăinuit acestea, ciurul este sufletul; și asemenea sufletul celor lipsiți de minte cu un ciur, fiindcă și el e pătruns de găuri și-i incapabil să rețină ceva din pricina orbirii și a uitării. Se înțelege, asemenea icoane au și câte o ciudățenie în ele, dar oricum, au darul că lămuresc bine ceea ce vreau să dovedesc; aceasta, bineînțeles, dacă eu sânt în stare să-ți schimb convingerile, să te fac adică a prețui mai mult viața rânduită, viața mulțumită, pururea cu ce are și nu cere mai mult, aceleia neconținut chinuite de poftesățurate și neînfrânate. Isbutit-am oare să te conving și să-ți schimb părerile în sensul că oamenii sânt mai fericiți prin cumpătare decât prin desfrâu, sau nu clatin nimic, chiar de ți-aș spune și alte multe povești din acestea?

Kal. Ba, partea din urmă, Socrate, spune adevărul.

So. Dacă-i așa, atunci să-ți mai arăt o icoană, pe care o scot din atmosfera aceleiaș școale, de care vorbirăm acum. Ia caută să-ți dai seamă, nu cumva cele două moduri de viață — a omului înțelept și a celui desfrânat — se pot

asemăna cu împrejurarea a doi oameni care ar avea, fiecare nenumărate butoaie? Ale celui dintâi, fiind în bună stare, sunt pline: unul cu vin, altul cu miere, altul cu lapte, și celelalte multe, pline cu de toate, esențe rare, grele și pentru a căror agonisire e nevoie de multe și chinuitoare ostenele; dar, odată pline, stăpânul lor nu mai toarnă nimic și nu se mai ocupă de ele; din partea aceasta omul se simte liniștit. Al doilea ar avea și dânsul puțină să-și adune, tocmai ca primul, nu fără ostenele, felurite băuturi; închipuie-ți însă că vasele lui sunt în stare rea, sunt găurite. Pentru a le umple ar fi silit mai întâi să muncească zi și noapte și să 'ndure cele mai mari necazuri. Iată, aceste două moduri de viață sunt ai domnului celor trăite de omul înțelept și de cel neînfrânat: care din doi îți apare mai fericit? Oare am isbutit să-ți aduc prin cele spuse o cât de mică schimbare în convingeri? Te lași bătut că o viață bine rânduită este superioară unei dezordonate? Ori tot nu ești convins?

Kal. Nu mă 'ndupleci, Socrate, că doar omul cu butoaiele pline nu se mai bucură de nici-o plăcere. Și, dacă nu se mai poate bucura de ceva și nu-i pus la încercare nici de necazuri, odată ce butoaiele îi sunt pline, viața lui se scurge — cum ziceam și înainte — tocmai ca a unei pietre. Ci fericirea vieții stă în aceasta mai ales: să curgă cât mai mult în butoi!

So. Bine, dar ca să curgă mult, nu-i cumva necesar ca pierderea să fie din belșug și găurile de scurgere cât mai mari?

Kal. Fără 'ndoeală.

So. Atunci e vorba mai de grabă de viața unei ploii decât de a unui mort sau a unei pietre. Dar spune-mi, sensul celor vorbite e ca împrejurarea înfometării, când omul fiind flămând s'apucă de mănâncă?

Kal. Acesta este.

So. La fel și cu însetarea, când omul căruia i-i sete, bea?

Kal. O spun și adaug că-i așa cu toate celelalte dorințe: să le aibă, să și-le poată satisface și să se bucure! Astfel se trăește fericit.

So. Ura, prea bunele ! Urmează cum ai început și nu te lăsa cuprins de vre-o sfieală. Cât mă privește, îmi dau seama că n'ar trebui nici eu să sovăesc de rușine. Și mai întâi spune : este cu puțință ca unul cu râie pe el dar cu toată înlesnirea de a se scărpină, să trăească fericit, deși ar duce-o toată viața într'un scărpinat ?

d *Kal.* Ciudat mai ești, Socrate, și ce vorbă de bâlcu în gura ta !

So. Ei da, Kalikle ; cu asta am speriat eu pe Polos și pe Gorgias ; i-am făcut de s'au rușinat. Dar tu, sunt sigur, n'ai să te sperii, nici n'ai să te rușinezi : ești om de curaj. Fii numai gata la răspunsuri.

Kal. Prinurmăre susțin că și unul care ar trăi scărpinându-se poate trăi cu plăcere.

So. Dacă poate trăi cu plăcere, de ce n'ar fi și fericit ?

Kal. Negreșit.

e So. Și numai la cap dacă se scarpină, ori să te 'ntreb și mai departe ? Vezi, ce-ai să răspunzi, Kalikle, când te-ar lua cineva cu întrebările și pentru celelalte părți, pe rând, așa cum vine fiecare una după alta. Dar, ca să pun cap unui sir de întrebări de felul acesta, spune-mi într'un cuvânt, oare viața stricașilor nu este ea grozavă, respingătoare și nefericită ? Sau vei avea curajul să spui că sunt fericiți, din moment ce au din belșug ceea ce le trebuie ?

Kal. Nu ți-i rușine, Socrate, să cobori convorbirea noastră la astfel de lucruri ?

495 So. Eu am coborât-o aici, nobile Kalikle, sau cel care a vorbit fără înconjur că oricine se bucură de ceva, în orice mod s'ar bucura de acel lucru, este fericit ? Eu, sau acela ce n'a făcut deosebire : care dintre plăceri sunt bune și care-s rele ? Dar spune-mi acum : zici că a fi plăcut și a fi bun e una și aceeași, sau poate fi una între plăceri care nu este bună ?

Kal. Ca să nu-mi contrazic părerea proprie, spunând că-i altceva, iată : îți spun că e una și aceeași.

So. Tu desființezi acum, Kalikle, primele noastre temeuri de discuție, și n'ai putea cerceta mulțumitor reali-

tatea împreună cu mine, dacă vorbești împotriva adevăratelor tale păreri.

Kal. E tocmai ce faci tu, Socrate.

b So. Nu 'nseamnă că fac bine, dacă fac așa ceva : nici eu nici tu. Dar, fericitule, bagă de seamă : nu cumva binele nu-i egal cu orice fel de a te bucura ; altminteri, toate urmările urite de care abia am început să pomenesc acum, ies cu grămada 'nainte, dacă lucrul e așa ; ba mai ies și multe alte...

Kal. Socrate, asta-i părerea ta.

So. Dar tu, Kalikle, susții părerea de adineauri cu tot dinadinsul ?

Kal. Eu, da.

c So. Să ne-apucăm, atunci, s'o discutăm considerând-o ca a ta în mod serios ?

Kal. Cu totul serios.

So. Fie ; fiindcă așa găsești cu cale, lămurește-mi următoarele : există o preocupare pe care tu o numești știință ?

Kal. Există.

So. N'ai pomenit cumva adineauri și de-o anumită cutezanță, de care ziceai că merge împreună cu știința ?

Kal. Ba da, am pomenit.

So. Și, când ai vorbit de aceste două, n'ai făcut tu o deosebire între cutezanță și știință ?

Kal. Ba încă cum !

So. Da ce zici : plăcerea și știința sunt una și aceeași sau două lucruri osebite ?

Kal. Negreșit că-s osebite, prea înțeleptule !

So. Dar cutezanța e altceva decât plăcerea ?

Kal. Ba bine că nu !

d So. Foarte frumos. Să ne însemnăm acestea în memorie : Kalikle Aharneianul a spus că plăcerea și binele sunt una și aceeași, iar știința și cutezanța se osebesc și între ele și amândouă împreună față de bine.

Kal. Dar Socrate Alopekianul, nu-i și dânsul de această părere ? Este ori nu ?

e So. Nu este, și cred că nici Kalikle nu va fi, dacă își va cerceta conștiincios cugetul. Spune-mi numai, nu crezi că dispozițiile sufletești ale celor ce se află în propășire sunt opuse celor ale oamenilor în nenorocire?

Kal. Da.

So. Și dacă dispozițiile unora față de ceilalți sunt opuse, atunci nu-i cu necesitate că se au întré sine ca sănătatea față de boală; căci nu-i cu puțință ca un om să fie în acelaș timp sănătos și bolnav, după cum el nu poate scăpa deodată de boală și sănătate.

Kal. Cum vine asta?

496 So. Ia de pildă fiecare parte a corpului: cercetează apoi una, ori pe care vrei. Pune că un om suferă de ochi, boală pe care o numim oftalmie.

Kal. Cum să nu?

So. Nu-i așa că el nu se poate numi sănătos la ochi?

Kal. În nici-un caz.

So. Dar ce zici? Când scapă de oftalmie, se poate spune că tot atunci scapă și de sănătatea ochilor? Se poate spune că scapă de ambele în acelaș timp?

Kal. De loc.

So. Așa ceva ar fi, cred, un miracol; în tot cazul ceva absurd.

b Kal. Negreșit.

So. Dimpotrivă, eu cred că și o stare și cealaltă vine pe rând și tot astfel dispere.

Kal. Și eu zic.

So. Dar asta nu se aplică la fel, în privința puterii și a slăbiciunii?

Kal. Da.

So. Nu și în privința iuțelii și a încetinelii?

Kal. Fără îndoială.

So. Și nu-i tot așa în ce privește de o parte binele și fericirea, de alta potrivnicile lor, răul și nenorocirea? Acestea, nu vin și ele pe rând și tot astfel dispar?

Kal. Negreșit.

c So. Dacă prinurmăre s'ar întâmpla să găsim unele lucruri pe care omul le pierde și le are în acelaș timp, e învederat că acestea nu pot fi niciodată binele și răul. Suntem înțeleși? Cercetează cât poți mai sigur și răspunde-mi.

Kal. Înțeleși de minune.

So. Foarte bine! Să ne întoarcem la cele susținute înainte. Ce-ai spus de foame? Că e un lucru plăcut sau nesuferit? Vorbesc de foamea în sine.

Kal. Nesuferit, cred. Totuș, faptul că omul mănâncă atunci când i-i foame, este lucru plăcut.

So. Înțeleg; dar foamea în sine este nesuferită ori nu?

Kal. Nesuferită, zic.

So. Nu se poate spune la fel cu setea?

Kal. Da, cum de nu?

So. Să 'ntreb și mai departe așa? Ori ne-am înțeles că lipsa este și ea ca orice dorință, de nesuferit?

Kal. Ne-am înțeles: poți să nu mă mai întrebi.

So. Bine. Când un om însetat bea, ce zici că este? Altceva sau un lucru plăcut?

Kal. Lucru plăcut.

So. Din ce spui, eu înțeleg că-i ceva supărător să-i fie cuiva sete.

Kal. Da.

So. Dar 'a bea' este împlinirea unei lipse, o plăcere, nu?

Kal. Da.

So. Și faptul că bei nu se poate spune că-i o plăcere?

Kal. Desigur.

So. Cel puțin când bei fiind însetat!

Kal. Așa zic.

So. Și când ești în suferință?

Kal. Da.

So. Atunci bagi de seamă unde s'ajunge? Din moment ce zici că un om fiind însetat bea, tu susții în realitate că el, în vreme ce se găsește în suferință se și bucură! Ori nu-i poate adevărat că acest îndoit rezultat se atinge deodată în una și aceeaș parte — fie a corpului, fie a sufletului,

dacă vrei, căci nu-i aici după mine nici-o deosebire. Sunt ori nu acestea?

Kal. Sunt.

So. Dar bine, ai spus că nu-i cu puțință să fie cineva în acelaș timp și fericit și nefericit!

Kal. Și-o spun.

497 *So.* Dar cum rămâne cu recunoașterea că, și când e în suferință, omul se poate bucura?

Kal. Probabil.

So. Prin urmare a se bucura nu 'nseamnă a fi fericit; a se întrista nu este a fi nefericit; plăcerea este deci altceva decât binele.

Kal. Nu înțeleg nimic, Socrate, din sofismele tale.

So. Ba înțelegi, Kalikle, dar faci pe prostul. Mergi acum mai departe, treci înaintea!

Kal. Ce ai de aiurezi?

b *So.* Am — că vreau să vezi singur cât ești de inteligent, când mă 'nveți. Prin faptul că bem, nu încetează de a fi însetat fiecare din noi și în acelaș timp de a simți plăcerea?

Kal. Nu știu ce vrei să spui.

Gorgias. Nu vorbi așa, Kalikle! Ci răspunde, că-i și interesul nostru s'ajungem la un capăt cu discuția.

Kal. Așa-i Socrate totdeauna, Gorgias! Vine cu mărunțișuri, cu lucruri de mică valoare și apoi, pe temeiul lor, te întreabă și te respinge!

Gor. Ce-ți pasă ție? La urma urmei, Kalikle, nu-i în sarcina ta să cântărești valoarea mărunțișurilor. Lasă-l pe Socrate să te respingă cum îi place.

c *Kal.* Atunci întreabă mai departe mărunțișuri și subtilități cât vrei, dacă așa-i place lui Gorgias.

So. Fericit muritor, Kalikle, dacă te-ai inițiat în 'Marele Misterii' mai înainte de a fi fost introdus în 'Cele Mici'. Eu unul credeam că așa ceva nu-i legiuit. Reia răspunsul dela punctul unde l-ai lăsat. Spune-mi dacă plăcerea de a bea nu încetează pentru fiecare din noi odată cu setea.

Kal. Da, încetează.

So. La fel și cu foamea, și cu celelalte dorințe? Incetează și plăcerea odată cu ele?

Kal. La fel.

So. Cu alte cuvinte suferințele și plăcerile dispar amândouă odată?

Kal. Da.

So. Dimpotrivă, binele și răul nu încetează odată amândouă; parcă așa ai recunoscut. Ori n'o mai recunoști acum?

Kal. Ba da; însă ce vrei să spui cu asta?

So. Că binele nu-i una și aceeaș cu plăcerea. Deasemeni, prietene, că răul nu-i una și aceeaș cu cele greu de suferit. Intr'un caz, cele două contrarii dispar odată împreună; în celălalt, întru cât sunt de natură osebită, nu dispar odată amândouă. Cum poți asemui atunci plăcutul cu binele, neplăcutul cu răul? De vrei, cercetează și altfel problema, deși sunt încredințat că nici așa nu vei fi consecvent cu tine însuși. Vezi de pildă, cei pe care îi numești buni nu sunt numiți așa din pricina bunătății împlântate într'înșii cum frumoșii nu-s frumoși din pricina frumuseții?

Kal. Așa e.

So. Dar ce? Numești buni pe oamenii răi și lași? Nu astfel vorbeai adineauri, ci numeai așa pe îndrăsneți și cumiști. Ce, acum nu-i numești așa pe cei buni?

Kal. Nici vorbă că-i numesc.

So. Dar ce? Nu ți s'a întâmplat să vezi un copil lipsit de minte, care să fie și vesel în acelaș timp?

Kal. Ba da.

So. Și n'ai văzut până acum fiind vesel un om lipsit de minte?

Kal. Se poate să fi văzut, dar ce vrei cu asta?

So. Nu vreau nimic, ci doar te 'ntreb și vreau să-mi dai un răspuns.

Kal. Am văzut.

So. Da ce, tu n'ai văzut un om cu minte, care să fie în acelaș timp și în suferință și bucuros?

d

e

498

Kal. Am văzut.

So. Care din cele două rânduri de oameni suferă și se bucură mai mult : cei cu minte ori cei fără?

Kal. Nu văd aici o deosebire prea însemnată.

So. În tot cazul, mi-i deajuns și asta pentru cât am nevoie. Și apoi : văzut-ai până astăzi om fricos în război?

Kal. Cum de nu?

So. În fața unor dușmani ce bat în retragere, care din cele două categorii ți-au părut că se bucură mai mult, fricoșii ori îndrăzneții?

Kal. Cred că și unii și alții. În tot cazul, și de n'ar fi chiar așa, stau foarte aproape unii de ceilalți.

So. Osebirea interesează puțin ; vorba e — se bucură și fricoșii?

Kal. Ba bine că nu !

So. Pe cât se pare, și cei fără minte?

Kal. Da.

So. Dar când înaintează inamicul, se întristează nu-mai fricoșii ori și vitejii?

Kal. Și unii și alții.

So. Deopotrivă?

Kal. Poate mai de grabă fricoșii.

So. Dar când dușmanii se retrag, nu se bucură mai mult?

Kal. Tot ce se poate.

So. Prin urmare se mâhnesc și se bucură cam deopotrivă, după spusa ta : și cei fără minte și cei cu minte și cei fricoși și cei îndrăzneți, dacă nu chiar ceva mai mult fricoșii decât cei îndrăzneți?

Kal. Da.

So. Bine, bine : dar cei cu minte și cei îndrăzneți nu-s oare buni? Cei fricoși și cei lipsiți de minte nu sunt răi?

Kal. Da.

So. Prin urmare aproape în mod egal se bucură și se întristează cei buni ca și cei răi?

Kal. Da.

So. Prin urmare aproape în mod egal sunt buni și răi cei buni ca și cei răi? Sau cei răi sunt ceva mai buni decât cei buni?

Kal. Pentru Dumnezeu, nu știu ce spui !

So. Nu știi că ai spus despre cei buni că sunt buni prin prezența în ei a celor bune, despre cei răi că sunt răi prin prezența celor rele? Că lucrările bune sunt plăcerile, cele rele supărările?

Kal. Da, am spus.

So. Și nu cumva cei ce se bucură încearcă acest sentiment tocmai fiindcă au cele bune, plăcerile? De-vreme-ce se bucură?

Kal. Cum de nu?

So. Prin urmare nu din pricina prezenței celor bune sunt buni cei care se bucură?

Kal. Da.

So. Dar ce? Când este cineva mâhnit, nu rezultă tocmai invers, că are pe cele rele, am numit mâhnirea?

Kal. Le are.

So. Și nu zici că numai prin prezența relelor sunt răi cei răi? Ori nu mai spui?

Kal. Ba da.

So. Prin urmare sunt buni cei ce se bucură, răi cei ce se mâhnesc.

Kal. Negreșit.

So. Și, natural, fiecare din ei nu-s oare fie buni fie răi într'un grad superior, dacă acele simțiri de bucurie și mâhnire sunt mai puternice? În grad inferior, dacă acelea-s mai slabe? Și nu-s aproape deopotrivă dacă acelea-s aproape egale?

Kal. Da.

So. Bine, dar nu spui că se bucură și se mâhnesc aproape deopotrivă cei cu minte ca și cei fără minte, cei fricoși ca și cei îndrăzneți, sau chiar ceva mai mult încă cei fricoși?

Kal. Ba spui.

So. Să rezumăm împreună și să vedem ce iese din tot ce am afirmat amândoi : nu-i rău să repetăm și să examinăm chiar de două-trei-ori lucrurile frumoase. Spunem
499 că-i bun cel cu minte și cel îndrăzneț? Ce zici?

Kal. Da.

So. De cel fără minte și de fricos zicem că-s răi?

Kal. Negreșit.

So. Dar, este bun cel care se bucură?

Kal. Da.

So. Și-i rău cel mâhnit?

Kal. Cu necesitate.

So. Dar putem spune că atât cel bun cât și cel rău se bucură și se mâhnește la fel? Ori poate într'un grad superior cel rău?

Kal. Da.

So. Prinurmare prin bine nu se face cineva la fel de rău și de bun, sau cel rău se face bun chiar într'un grad superior? Dacă susține cineva că cele plăcute sunt una și
b aceiaș cu cele bune, nu urmează și ce-am spus acum și cele ce-am spus mai înainte? Nu se impun cu necesitate, Kalikle?

Să osebim plăcerile de suferințe, după cum sunt sau nu folositoare.

Kal. Este vreme de când te ascult, Socrate; încuviințez ori-ce-mi ceri gândindu-mă că dacă-ți face cineva, din glumă, cea mai

ușoară concesie, tu te agăți de ea cu o bucurie de copil; par-că n'ai ști că nici eu, nici oricare alt om nu scăpăm din vedere că există plăceri superioare și plăceri inferioare.

c So. Ehei, Kalikle! Ce șiret ești și cum te porți cu mine de pare c'aș fi un copil! Spui, ba că lucrurile stau așa, ba că altminteri, doar să mă poți înșela. N'aș fi crezut totuș la început, că ți-ar face plăcere să mă înșeli; doar te credeam prieten. Acu văd că greșam și nu-mi rămâne, desigur decât, cum zice o vorbă veche, s'o înghit și pe asta, făcând pe veselul și s'o iau ca dar din parte-ți. Pe cât se pare, există, cum zici acum, plăceri bune și plăceri rele? Ori cum?

Kal. Există.

So. Oare sunt bune cele folositoare, rele cele păgubitoare? d

Kal. Negreșit.

So. Și cele folositoare nu sunt astfel, fiindcă fac cumva un bine, cele rele întru cât fac un rău oarecare?

Kal. Așa zic.

So. Nu vorbești de plăceri în felul celor ce se țin de corp, cum am spus și adineaori, adică de mâncare și de băuturi? Oare între ele numești bune pe cele ce întrețin sănătatea trupului, care-i dau puterea și celelalte însușiri fizice, rele pe cele ce-i aduc însușiri contrarii acestora?

Kal. Negreșit.

So. Atunci și suferințele sunt de acelaș fel: unele bune, altele rele? e

Kal. Cum de nu?

So. Să nu facem deci o alegere și să preferim a practica pe cele bune: plăceri ori suferințe?

Kal. Negreșit.

So. Și să nu ocolim pe cele rele?

Kal. Invederat.

So. Dacă ți-amintești, am recunoscut la un moment dat, Polos și eu, că în orice împrejurări să lucrăm în vederea binelui. Crezi la fel cu noi, că ținta tuturor faptelor este binele și că în vederea binelui trebuie să facem toate celelalte acțiuni, ci nu binele în vederea celorlalte? Ne dai
500 și tu în acest sens votul al treilea la cele două ale noastre?

Kal. Îi dau.

So. Datoria noastră e ca atât celelalte cât și cele plăcute să le facem în vederea celor bune, nu cele rele în vederea celor plăcute.

Kal. Negreșit.

So. Bine; este în stare orice om să osebească, între lucrurile plăcute: care-s bune, și care rele? Sau este nevoie de un specialist pentru fiecare caz în parte?

Kal. De specialist.

b So. Să ni-amintim acum ce-am spus lui Polos și Gorgias. Ziceam, dacă-ți mai aduci aminte, că între diferitele îndeletniciri unele ajung până la plăcere numai, și nu pot agonisi omului altceva decât aceasta; nu cunosc însă nici binele nici răul, pe când altele știu ce-i bine și ce-i rău. Și, printre preocupările ce se referă la plăceri puneam atunci arta bucătăriei, care nu-i decât o practică, nicidecum o artă; printre cele ce privesc binele am pus știința vindecării. In numele zeului prieteniei, Kalikle, nu te socoti îndrituit să faci glume cu mine, nici să-mi răspunzi la întâmplare, în contra părerilor tale, și nu lua cele spuse de mine drept glume. In adevăr, tu vezi că discuțiile noastre se fac în jurul unei probleme decât care eu nu văd ce poate fi mai serios, când omul are un dram de cugetare. Astfel este de pildă întrebarea: în ce mod să ducem vieța? Oare să ni-o îndreptăm în direcția către care mă îndemni tu, să urmăresc adică toate datoriile unui cetățean, să țin cuvântări popoului, să mă pregătesc în retorică și să mă ocup cu politica așa cum o faceți voi acum? Sau să rămân la această vieță de filosofie? Și în sfârșit, ce osebire este între una și alta? Poate cel mai bun lucru este să facem ceea ce am încercat eu adineauri: o analiză; și, după ce o vom fi făcut și vom fi căzut la înțelegere unul cu altul că există aceste două feluri de vieță, să cercetăm și în ce constă deosebirea dintre ele și pe care din două trebuie să ni-o însușim. Dar poate că încă nu înțelegi ce vreau să spun.

Kal. Nu, de loc.

c So. Să-ți spun atunci mai limpede. Fiindcă eu și tu am căzut la înțelegere asupra faptului că există ceva care este bun și ceva care este plăcut și că plăcutul e altceva de cât binele și că pentru dobândirea fiecăruia din ele este și o preocupare, o pregătire aparte în vederea plăcerii, o adevărată goană în vederea binelui... dar spune-mi întâi dacă ești sau nu de acord cu mine asupra lucrului. Cum zici?

Kal. Așa zic.

So. Haide, spune ceva și de cele vorbite către acești

oaspeți; mărturisește dacă după părerea ta am spus atunci adevărul. Le ziceam cam așa: mie nu-mi pare bucătăria știință ci o practică; și făceam între ea și medicină deosebirea că aceasta, când îngrijește un bolnav se ocupă de natura suferindului; când face un tratament, știe de ce-l face și-i gata să dea seama de orice măsură ia. Cealaltă dimpotrivă: cum toată silința ei se dă numai în vederea plăcerii, merge de-adreptul într'acolo fără o pregătire științifică. Nu cercetează natura plăcerii, nici cauza ei; lăsată în voia întâmplării, ea nu calculează nimic, ca să zic așa, ci păstrând printr'o practică oarbă numai amintirea deprinderii, își dă osteneală să procure plăcerea. Prinurmare tu examinează în primul rând, dacă cele de mai 'nainte îți par rostite cum se cuvine și dacă nu cumva există și pentru suflet, la fel, două preocupări: unele de caracter științific, cu previziunea binelui, altele nesocotind binele, și atente numai la plăcerile sufletului — ca și dincolo — căutând doar mijlocul cum îi pot fi create. Cât despre faptul de a se ști care plăcere-i mai bună și care mai rea, acele preocupări n'ajung până la așa ceva: gândul lor nu trece dincolo de creiarea plăcerii și rămâne indiferent asupra binelui și răului. Intru cât mă privește, Kalikle, găsesc că există astfel de îndeletniciri; dar eu le numesc, 'lingușiri', fie că se raportează la corp, fie la suflet, fie la orice — numai să poată procura plăcerea, fără considerare pentru bine și rău. In această chestie ești și tu de părerea noastră sau de alta?

Kal. Nu-s de alta; și pentru a lăsa drum liber expunerii tale și pentru a face plăcere acestui Gorgias, o împărtășesc cu tine.

So. Oare lingușirea de care spun se poate săvârși numai asupra unui suflet sau și asupra două și chiar mai multe?

Kal. Nu numai asupra unuia ci și asupra a două și mai multe chiar.

So. Putem deci să lingușim o lume întreagă deodată fără considerarea binelui?

Kal. Cred.

So. Ești în măsură să-mi spui ce îndeletniciri au în vedere acest interes? Sau, dacă vrei, să te întreb mai bine eu. Tu, la întrebările mele, când vei găsi că am dat peste vreuna dintr'însele, să-mi spui, iar când nu e cazul, păstrează mai departe tăcerea. Să privim mai întâi *auletica*. Nu găsești tu, Kalikle, că-i tocmai în cazul de care vorbim? Că nu urmărește decât să ne producă plăcere și că nu se mai îngrijește de nimic alta?

Kal. Ba gălesc.

So. Și nu-s cumva la fel toate celelalte îndeletniciri, cum este de pildă *kitharistica*, vorbesc de cea care ia parte la concursuri?

Kal. Da.

So. Dar ce? Nu s'arată la fel și evoluția corurilor și poezia dithyrambică? Crezi că Kinesias al lui Meles își bate capul să spună numai lucruri în stare de a face mai buni pe cei care-l ascultă sau se gândește mai degrabă să facă pe plac mulțimii privitorilor?

Kal. Se 'nțelege, Socrate, că acesta-i cazul cel puțin cât privește pe Kinesias.

So. Dar ce să spun de tată-său Meles? Când cântă din kithară, îți pare și de el că are în vedere realizarea celui mai mare bine? Ori acela nu se gândește nici măcar la plăcere, de vreme ce chiar plictisește pe auditori, când cântă? Ci bagă numai de seamă: nu ți se pare cumva că și toată kitharedica și alcătuirea ditirambilor s'a născocit în vederea plăcerii?

Kal. Mi se pare că da.

So. Dar ce zici de această serioasă și minunată poezie care este tragedia? Unde merge strădania ei? Să fie executarea, să fie silința ce pune ea, cum mi se pare mie, numai o satisfacere a plăcerii pentru privitori, sau este într'înșă și acea tendință de luptă, că dacă un lucru este rău, chiar de-i plăcut și distractiv pentru aceia, să fie trecut sub tăcere? Și de se întâmplă ca lucrul să fie de folos, deși neplăcut să se spună, să se cânte, fie că s'ar bucura privitorii, fie că

nu. Pentru care din aceste două atitudini crezi că este alcătuită poezia tragică?

Kal. E limpede, Socrate, că pentru plăcere mai de grabă s'a pus ea în mișcare și ca să înveselească privitorii.

So. Dar așa ceva, Kalikle, n'am zis puțin mai înainte că este lingușire?

Kal. Desigur.

So. Să vedem acum: de ia cineva întregii opere și cântecul și ritmul și măsura, ceea ce rămâne nu-s doar cuvinte?

Kal. Cu necesitate.

So. Prin urmare nu se poate spune că aceste expuneri sunt cuvântări către marea mulțime și către popor?

Kal. Se poate.

So. Deci poezia nu-i decât o cuvântare în fața poporului.

Kal. Așa se pare.

So. Și o cuvântare în fața poporului este retorică curată. Ce, nu găsești că poeții în teatre fac retorică?

Kal. Gălesc.

So. Acum iată-ne în fața unei retorici pe care am inventat-o ca să fie întrebuințată într'o adunare unde pe lângă bărbați, s'adună la un loc, copii și femei; unde vin și robi alătura de oameni liberi; o retorică, pe care n'o prețuim foarte, de vreme ce-i zicem și 'lingușitoare'.

Kal. Se 'nțelege.

So. Bine. Dar ce-i atunci în ochii noștri retorica întrebuințată către poporul Atenei și către celelalte adunări de prin cetăți, se 'nțelege, mă gândesc numai la adunări de oameni liberi? Ești de părere că acei oratori vorbesc în vederea lucrului care este cel mai bun, că au ei ca țintă statornică să facă pe cetățeni mai buni prin cuvântările lor, sau crezi că gonesc după simpatia poporului și că jertfesc interesul public celui particular și că tratează adunările poporului ca pe niște copii, cărora ei doresc înainte de orice să le fie pe plac și nu se îngrijesc dacă prin astfel de mijloace îi fac mai buni ori mai răi?

Kal. Ce întrebi, nu mai e lucru simplu: în adevăr, există oratori, la care când vorbesc ce vorbesc precumpănește interesul cetățenilor; dar există și din aceia cum zici tu.

So. Ajunge. De sunt cu adevărat în viața publică două feluri de elocvență, una este linguşire și vorbire demagogică; cealaltă însă e lucru frumos; de ce? fiindcă pregătește sufletele cetățenilor să devină cât mai bune, fiindcă se luptă neconținut să rostească numai ce este foarte bun, fie că place fie că nu place auditorilor. Dar nu cred că ai văzut pân' acum această retorică. Sau, de-mi poți cita o pildă de asemenea oratori, de ce nu mi l-ai spune și mie? Cine este?

Kal. Iți jur pe Zeus, că nu-s în măsură, cel puțin eu, să-ți arăt, ca fiind astfel, pe nici-unul dintre oratorii zilelor noastre.

So. Dar ce? Dintre cei vechi nu-mi poți spune unul datorită căruia, când a început să vorbească poporului, Atenienii au devenit tot mai buni din mai puțin buni, cum erau mai înainte? Eu unul nu știu care-i acesta.

Kal. Cum nu? De Temistocle n'auzi vorbindu-se ca de un bărbat ales? De Kimon, de Miltiade și de acest Pericle, mort de curând, pe care zici că l-ai și ascultat?

So. Kalikle, dacă este o adevărată virtute să faci ce ziceai la început, adică să mulțumești pasiunile proprii și pe-ale celorlalți, n'am nimic a-ți răspunde; de este însă altcum, de-i adevărat cum furăm nevoiți pe urmă a recunoaște: că este bine să mulțumim doar acele dorințe ale noastre, care ne fac prin însuș acest fapt mai buni, și nu pe cele ce ne fac mai răi — și asta-i arta cea adevărată — ești în măsură să declari un astfel de bărbat pe vreunul din aceștia?

Kal. Nu mai știu cum să-ți răspund.

So. Dacă cercetezi bine, vei ști cum. Noi să ne vedem liniștit de cercetare, așa cum facem; să vedem, dacă vreunul din ei a fost în adevăr, cum zic eu. Haide dar: un bărbat distins, unul care, când vorbește — orice-ar spune —

urmărește înfăptuirea celui mai mare bine, vorbește el vreodată la întâmplare sau are în vedere o țintă? Va proceda ca toți ceilalți artiști: urmărind fiecare desăvârșirea operei, nu iau la întâmplare materialul trebuincios pentru înfăptuire, ci îl aleg astfel în cât să fie propriu ideii pe care au conceput-o de mai înainte. De pildă, urmărește dacă vrei pe pictori, pe arhitecți, pe constructorii de corăbii și în genere pe toți artiștii; ia pe care vrei dintr'înșii și vei vedea cu ce precisă orânduială așază fiecare felurile materiale din care își întruchiează opera; cum se silește să le armonizeze unele cu altele până ce se alcătuește în sfârșit întregul și se dezvoltă frumos. La fel și ceilalți artiști de care am pomenit mai înainte — cei ce se ocupă de corp — medici și gimnastici: toți își dau osteneala să pue în opera lor, care e corpul, frumusețea proporțiilor cu exactitate. Recunoaștem sau nu împreună acest punct?

Kal. Fie, să-l recunoaștem.

So. Rânduiala încăperilor și proporția nu-s la o casă însușirea de seamă? Neorânduiala nu-i urâtenia ei?

Kal. Da.

So. Nu-i la fel și cu un vas plutitor?

Kal. Da.

So. Și nu spunem același lucru de corpurile noastre?

Kal. Negreșit.

So. Și sufletul? Fiind și el în dezordine, va fi valoros sau, dimpotrivă, numai fiind în rânduială și într'o oarecare proporție?

Kal. Este nevoie să conchid din cele de mai sus că lucrul se petrece la fel.

So. Și ce nume poartă însușirea ce rezultă pentru trup din orânduială și măsură?

Kal. Poate vrei să vorbești de sănătate și de putere?

So. Chiar deele. Și ce nume să dăm însușirii ce rezultă pentru suflet când se înfățișează orânduit și proporționat? Cearcă de-l află și rostește-mi acest nume, cum ai făcut cu celălalt.

Kal. De ce nu-l spui tu singur, Socrate?

So. Ți-l spun dacă-ți este mai plăcut. Tu, spune-mi de găsești că vorbesc corect. De nu, respinge-mă și nu mă cruța. Susțin prin urmare că orânduieala în privința corpului se chiamă însușirea de a fi sănătos, adică însușirea din care provine și sănătatea și oricare altă virtute trupească. Este sau nu adevărat acest lucru?

Kal. Este.

d *So.* Și în privința sufletului, orânduieala și armonia se numesc disciplină și lege; e ceea ce pregătește pe bunii cetățeni, pe oamenii de treabă; ceea ce se numește dreptate și înțelepciune. Recunoașteți sau nu?

Kal. Fie.

e *So.* Iată de ce un orator ca acela, fiind și artist și om corect, nu pierde din vedere astfel de ținte, ci referă sufletelor: și cuvântările ce rostește și toate acțiunile lui. Va da, când ar fi cazul să facă un dar, și va lua, când ar fi vorba să ia te-miri-ce, având spiritul mereu ațintit spre acest scop: în ce chip dreptatea poate să ia naștere în sufletele concetățenilor săi, în ce chip nedreptatea poate să fie isgonită din ele; în ce chip să se sădească cumpătarea, în ce chip să dispară neorânduieala; în ce chip în sfârșit să poată naște într'înșii orice altă virtute și să depărteze dela dânșii orice răutate? Recunoști ori nu asta?

Kal. Recunosc.

So. Care-i atunci folosul, Kalikle, să dai unui corp în suferință și 'n rea dispoziție mâncări multe și cât mai plăcute? Sau băuturi, sau orice alta, tot lucruri care nu-i folosesc mai mult decât îi folosește uneori abstenența, sau—ca să vorbim cu o dreaptă judecată—care îl ajutoreaază mai puțin? Sunt acestea?

505 *Kal.* Fie.

So. Nu-i, cred, de nici-un folos omului să trăească cu un trup pângărit, căci viața va fi și ea, în acest caz, tot așa de pângărită. Ce, nu-i așa?

Kal. Da.

So. Și medicii fac așa când îngăduie omului sănătos

să-și mulțumească poftele cât mai mult: de pildă înfometatului să mănânce, însetatului să bea. Și dimpotrivă, suferindului, ca să spun așa, nu-i dau voie niciodată să-și îndestuleze simțurile cu orice ar pofti. Ești și tu aici de părerea mea?

Kal. Da, sunt.

b *So.* În privința sufletului, nu-i acelaș drum, prea bunele? Câtă vreme el este vițios: lipsit de minte, neînfrânat, nedrept, nelegiuit, trebuie să-l împiedicăm de a-și îndestula poftele, trebuie să nu-l lăsăm a face altceva—oricare ar fi lucrul acela—de cât cele prin care el însuș ar deveni mai bun. Incuviințezi asta ori nu?

Kal. Incuviințez.

So. În adevăr, și pentru suflet e mai bine așa.

Kal. Fără îndoială.

So. A-l împiedica de la poftă înseamnă prin urmare a-l înfrâna?

Kal. Da.

So. Atunci înfrânarea prin constrângere este pentru suflet mai bună decât e, cum gândeai puțin mai 'nainte, absența înfrânării.

c *Kal.* Nu pricep ce vrei să spui, Socrate; asemenea întrebări pune-le mai bine altuia.

So. Omul ăsta nu suferă nici să-i dai o mână de ajutor; el nu primește măcar lucrul de care-i acum vorba—înfrânarea.

Kal. Cât mă privește, află că nimic din ce spui nu mă interesează; n'am răspuns așa decât spre a face lui Gorgias plăcere.

So. Fie; dar atunci ce-i de făcut? Să rupem în două convorbirea?

Kal. Judecă singur.

d *So.* Se spune că-i foarte rău să lași pe jumătate chiar basmele; că totdeauna trebuie spuse în întregime și să nu rămână fără capăt. Răspunde prin urmare și celorlalte întrebări, pentru ca discuția ce facem să se desfășoare complet.

Kal. Ce pisălog ești, Socrate! Ascultă-mă și lasă la o parte această convorbire, ori ia-ți pe altul în locul meu.

So. Dar care altul va consimți acum, la mijloc? Ci noi, care am început-o, nu trebuie acum s'o lăsăm baltă.

Kal. Și ce? N'ai putea s'o duci singur la capăt: fie printr'o expunere neîntreruptă, fie chiar punându-ți întrebări și răspunzând singur?

So. N'aș vrea să se întâmple cu mine după cuvântul lui Epiharm: 'ceea ce mai înainte cerea să fie spus de doi oameni, acum eu, unul singur, fac aceasta'. Teamă mi-e însă că nu-i chip să fie altfel. Dacă totuș o voi face, sunt de părere că toți avem datoria să căutăm pe întrecutele ce-i adevăr în lucrurile pe care le discutăm și ce nu. Doar e un bine comun tuturor să scoatem la lumină adevărul. Voi face printr-o expunere cum cred eu că stă lucrul; iar dacă unuia din voi i se pare că mă înfățișez cu susțineri ce nu conțin realități, trebuie să mă contrazică și să mă respingă. Că nici eu nu prezint cele ce spun ca știute în mod absolut, ci caut împreună cu voi astfel în cât, dacă protivnicul spune ceva cu miez eu sunt cel dintâi care s'o recunosc. Fac așadar această expunere numai dacă vi se pare că e necesar să sfârșim discuția; dacă însă nu țineți la așa ceva, atunci s'o lăsăm baltă și să ne despărțim.

Kalikle nu mai discută. *Gorgias.* Nu-s de părere,

Socrate face singur o expunere liberă. Socrate, că trebuie să ne despărțim, ci să continui cuvântarea.

Pe cât văd și părerea celorlalți este la fel cu a mea. Eu vreau să te aud până la urmă: cum tratezi problema.

So. Dar și eu, Gorgias, și eu aș mai fi convorbit bucurous cu acest Kalikle, până ce-i dădeam răspunsul lui Amfion la cele rostite de Zethos. Ci fiindcă tu nu vrei, Kalikle, să ducem împreună vorba până la sfârșit, ascultă-mă încalte și întrerupe-mă oricând îți par că nu vorbesc cum se cuvine. Și dacă mă dovedești slab, nu mă voi supăra pe tine

asa cum faci tu față de mine, ci am să te înscriu în caetul meu ca fiindu-mi cel mai mare binefăcător.

Kal. Vorbește atunci singur, prietene, și mergi până la capătul problemei...

Fragmentul II: Politica lui Socrate, judecata din urmă: în imperiul lui Hades.

Politica lui Socrate¹.

So. Cred că sunt între puținii Atenieni, ca să nu zic singurul, care m'am apucat de adevărata politică; în tot cazul sunt singurul astăzi, care pun în aplicare o astfel de activitate. Dar întru cât, când vorbesc, eu nu iau cuvântul pentru a face cuiva plăcere ci numai în vederea binelui superior și întru cât, prin modul cum vorbesc, eu nu caut desfătarea și nu voi să mă folosesc de mijloacele care încântă și cătră care tu mă îmbii, recunosc că nu voi fi în stare să mă apăr la un tribunal. Este însă locul să repet cuvântul pe care l-am spus lui Polos: voi fi judecat întocmai ca doctorul, pe care l-ar învinui bucătarul în fața unor copii. Și te las să cercetezi, dacă poate un astfel de om să se apere, când ar fi târât înaintea acelor judecători, față de care prigonitorul său ar spune: iată, copii, acesta-i bărbatul care v'a făcut nenumărate neajunsuri; pe cei mai mici dintre voi îi slujește, îi taie, îi arde, îi face să slăbească, să se înăbușe... într'un cuvânt, vă aduce la disperare; tot el vă dă cele mai amare băuturi, vă oprește de la mâncare și de la băut. Nu este ca mine, care vă ospătez din belșug cu fel de fel de mâncări plăcute!... Ei! strâns de această nenorocire, ce crezi că ar putea spune doctorul? De-ar vrea să dea glas adevărului și ar spune: 'copii, eu făceam toate acestea pentru sănătatea voastră', ce țipete gîndești că nu s'ar ridica din piepturile unor astfel de judecători? Ori poate crezi că strigătul lor nu va fi destul de mare?

1. Din aceeași operă: 521 d—ad finem 527 e.

Kal. Tot ce se poate; e foarte de crezut!

So. Și socotești că ar fi pus în cea mai mare încurcătură și că n'ar ști ce să spună?

Kal. De sigur.

So. Tocmai așa ceva cred că mi s'ar întâmpla și mie, dacă aș intra vreodată într'un tribunal, căci eu nu voi putea să le amintesc plăcerile pe care le-aș fi pricinuit judecătorilor — considerate de aceștia binefaceri și servicii. De altă parte eu nu râvnesc poziția nici a celor ce fac nici a celor ce primesc așa ceva. Ci, dacă va susține cineva că stric pe tineri, implântând îndoeala în sufletele lor, ori că vorbesc de rău pe cei în vârstă, rostind în cerc intim sau în public cuvinte amare împotriva lor, recunosc că nu voi fi în stare să le răspund nici adevărul, că pe bună dreptate spun toate acestea și, ce fac e numai în folosul vostru, judecătorilor, nici altceva nimic. Așa că va trebui să îndur orice îmi va fi hotărît de soartă.

Kal. Găsești, Socrate, că are o frumoasă situație omul care în orașul său se vede fără puțință de a se apăra singur?

So. Dacă ar fi în el măcar cealaltă apărare, Kalikle, pe care mi-ai recunoscut-o și tu de atâtea ori! Să fie adică ajutorat prin aceea că n'a rostit niciodată, nici n'a săvârșit ceva nedrept, nici față de oameni, nici față de zei. Căci, după cum adesea ne-am înțeles, cea mai puternică ajutorare a sa însuș — asta este. Dacă îmi dovedește cineva că nu mă pot apăra nici singur pe mine, nici pe altul, în felul acum pomenit, mi-ar fi în adevăr rușine: fie că mi-ar dovedi-o față de mulți, fie față de puțini, fie față de mine singur; iar dacă ar fi să mor din această neputință de a mă apăra, recunosc că m'aș mâhni foarte. Dimpotrivă, dacă mi-aș termina viața din pricină că am fost total lipsit de lingurișirile retorice, știu bine că m'ai vedea îndurând moartea cu toată liniștea. Că doar faptul însuș de a muri n'are în sine pentru nimeni nimic spăimântător, pentru nimeni care nu-i total lipsit de judecată și bărbăție; ce ne înfricoșează e săvârșirea nedreptății; să ajungi în lumea lui Hades cu

sufletul împovărat de nenumărate păcate, iată care este cea din urmă nenorocire. Dacă vrei, sunt gata să-ți povestesc cum stă și lucrul acesta.

Kal. Intru cât ai sfârșit cu celelalte, de ce n'ai duce-o și pe asta la capăt?

Judecata din urmă.

Imperiul lui Hades.

So. Ascultă dar, reună dânsul, o foarte frumoasă expunere, pe care sunt sigur că o vei lua drept basm, dar eu ți-o dau ca pe-o realitate; în adevăr, cele ce am de gând a-ți spune, ți le voi prezenta ca adevăruri. Zeus, Poseidon și Pluton, zice Homer, îndată ce au primit de la tatăl stăpânirea lumii, și-au împărțit-o între ei'. Și era în vremea lui Kronos o lege în privința muritorilor — lege care a ființat dealtfel în toate timpurile și este și acum în vigoare între zei — că dintre oameni, cine își trăește viața după dreptate și cu evlavie, acela când moare, se duce să locuească în Insulele Fericitorilor, departe de necazuri, în mijlocul a toată fericirea. Dimpotrivă, cel nedrept și nelegiuit se duce la închisoarea ispășirii și-a dreptății, închisoare pe care o numesc Tartar. Judecătorii acestora în vremea lui Kronos și chiar mai târziu, pe la începutul domniei lui Zeus, judecau fiind în viață încă; și judecau pe oameni vii, chiar în ziua când aceștia trebuiau să-și dea sfârșitul. Se înțelege, judecățile lor nu erau bine făcute; de aceea, atât Pluton cât și supraveghetorii Insulelor Fericite au adus faptul la cunoștința lui Zeus, spunându-i că neîncetat veneau, fie într-o parte fie în cealaltă, oameni nevrednici să intre acolo. Atunci Zeus zise: Dacă-i așa, voi pune eu capăt acestei stări; că nu se mai poate să las a se judeca rău; și cum era să fie altfel, zise dânsul, când cei ce se înfățișează înaintea Scaunului vin îmbrăcați și sunt judecați încă în viață fiind? Apoi se mai întâmplă, adause el, că mulți care au sufletele încărcate de păcat se bucură de trupuri frumoase, de nobleța neamului și de bogăție; iar când a sosit ziua judecății, ei târăsc după sine o mul-

523

b

c

d și, negreșit, judecătorii sunt impresionați de mărturiile lor, afară de faptul că înșiși sunt vii și învăscuți, în clipa când trebuie să se rostească; că prin urmare și ochii și urechile lor, precum și celelalte simțuri ale corpului se interpun în fața spiritului lor și le acopere vederea. Toate acestea, și nu mai puțin îmbrăcămintea, atât a lor cât și a celor ce sunt judecați, li s'așează înaintea vederii. Pentru aceea, zise el, cel dintâi lucru este ca oamenii să înceteze pe viitor de a mai cunoaște dinainte, când moartea îl va ajunge pe fiecare, lucru pe care ei acum îl știu. Porunca de altfel este dată lui Prometeu, în sensul ca să se isprăvească cu starea aceasta. In al doilea rând oamenii trebuie să fie judecați desbrăcați de toate astea; să fie prin urmare aduși în fața Scaunului numai după ce au murit. De altă parte și judecătorul trebuie să fie gol; tot după moarte să fie și el, atunci când judecă, pentru a putea privi nemijlocit, cu sufletul său, sufletul fiecărui justițiabil mort, care vine acolo desfăcut la rândul său de toate neamurile, după ce și-a lăsat pe pământ toată pozoaba de acolo. Numai astfel poate fi dreapta judecată! Eu, ca unul ce știu acestea înaintea voastră, am și orânduit ca judecători pe chiar copiii mei: doi din Asia: pe Minos și Radamant, iar din Europa pe Aiakos.

524 Lui Minos îi voi da precăderea în judecați, pentru cazul când unul sau altul din ceilalți ar avea o nedumerire în vre-un punct; în acest chip se va orândui cea mai dreaptă hotărîre asupra drumului ce trebuie s'apuce oamenii dincolo. Iată, Kalikle, ce-am auzit povestindu-se, lucruri pe care eu le cred adevărate. Iată și ce poate urma, după a mea socotință, din cele spuse mai sus. Eu cred că moartea nu-i nimic alta decât despărțirea a două lucruri deosebite: sufletul și corpul. Și când s'au desfăcut unul de altul, nu mai puțin fiecare dintr'insele își păstrează starea proprie, pe care omul o avea când era în viață. Așa, corpul își ține propria lui natură și arată semnele tratamentelor și a suferințelor ce va fi îndurat. Dacă, de pildă, un om a avut în

vieață corpul mare, fie în mod natural, fie ca urmare a modului de a se fi hrănit, fie din ambele pricini, el și mort va fi mare; dacă a fost gras, va fi și după moarte gras; la fel și cu toate celelalte: dacă de pildă a avut grije în viață să-și păstreze părul, el va fi pletos și ca mort; dacă purta pe corp, când trăia, te-miri-ce urmă de biciuire ori altfel de răni — nu numai de biciu ci și din alte pricini — și pe acestea le poți vedea pe trupul său neînsuflețit; de asemeni, dacă ar fi avut mădularele frânte sau stălcite când era viu, frânte sau stălcite pot fi văzute și după moarte.

d Intr'un cuvânt, în orice chip își va fi pregătit în viață corpul, în acelaș chip va rămâne și ca mort: va avea, adică, vizibile câtăva vreme, toate sau cea mai mare parte din particularitățile lui. Și lucrul îmi pare că se întâmplă la fel și cu sufletul, Kalikle. Desbrăcat de corp, se va putea cunoaște urmele pasiunilor ce-i străbătuseră viața: fie ale celor din natură, fie ale celor pe care omul și le va fi întipărit în suflet, datorită unei deprinderi repetate asupra fiecărui lucru. Iar când sufletele lor se vor înfățișa judecătorului, când de pildă cele din Asia vor veni la Radamant, acesta,

e după ce le va așeza în față, le va examina pe fiecare, fără să știe al cui este. Și nu rare ori judecătorul are înaintea sa pe însuș Marele Rege, ori sufletul vreunui alt rege, ori pe al unui puternic, cu deosebire când vede că are de-a face cu unul lipsit total de sănătate, sfâșiat de biciul patimilor sau de petele ce i-au întipărit adânc jurămintele strâmbte, nedreptatea și faptele vieții de toate zilele.

525 Nimic drept în el; toate strâmbate de trufie, de minciună, de-o creștere din care a lipsit adevărul. Vede în sfârșit un suflet pângărit de neorânduială și de toate fărădelegile, pe care i le-a pricinuit în viață puterea nemărginită, moliciunea, cutezanța cea pătimășe și lipsa de măsură în fapte. Iar după ce judecătorul a examinat un suflet păcătos ca acesta, îl trimite numaidecât cu rușine într'o închisoare, în care, dacă ajunge, începe să-și ispășească în suferințe pedepsele ce i se cuvin. Și ce i se cuvine unei ființe supuse

b astfel ispășirii? Ce se cade omului pe care-l pedepsește cineva pe bună dreptate? Una din două: sau să se facă om de treabă, trăgând un folos din suferință, sau să fie pildă altora, pentru ca, oricine-l vede îndurând cele ce îndură, să se înfricoșeze și să se facă mai bun. Dar și cei care s'aleg cu un folos și cei care-și ispășesc în pedepse greșelile — fie c'ar fi osândiți astfel de zei fie de oameni — ei fac parte oricum din categoria celor ce s'au făcut vinovați de păcate ce se pot ierta. Dar și așa, folosul cu care ei s'aleg, aici ori în infern, e dobândit nu mai puțin prin dureri și suferințe... c că nu-i alt chip a se libera de păcatul nedreptății. Cât pentru vinovații cei mari, cei pe care deprinderea și nărvirea în rele îi osândește fără leac, dela unii ca dânsii nu rămâne decât pilda pentru alții. Folos ei nu trag din pedeapsa proprie, ca unii ce n'au iertare. Se folosesc însă alții: toți câți, fiind nedrepti, îi văd pe aceștia supuși din cauza păcatelor la cele mai mari, mai dureroase și mai înfricoșate suferințe — eternă priverște și înștiințare pentru cei ce se tot coboară în închisoarea infernului. Și eu nu mă îndoesc că și Arhelau d va sta în rândul lor, fără de alta, dacă-i adevărat ce Polos mi-a spus de dânsul. Ba adaug și pe toți tiranii, câți vor mai fi fost... Dealtminteri, eu îs încredințat că cea mai mare parte din cei sortiți a rămâne pilde, sânt aleși dintre tirani, dintre regi, dintre puternicii zilei și în genere dintre cei care s'au îndeletnicit cu cârmuirea statelor. De obicei aceștia sânt oamenii care, fiindcă dispun de-o putere suverană, săvârșesc cele mai mari crime și cele mai blestemate fapte. Părerea mea se întărește și de mărturia lui Homer, în ale cărui opere ne sânt înfățișați regi și potențați, care e în împărăția lui Hades erau osândiți la chinuri veșnice; e așa e cazul cu Tantal, cu Sisif și cu Tityos. În schimb, nu cunosc poet care să fi menționat pe Tersit care, deși renumit ca păcătos pentru răutatea lui fără de iertare, totuș, fiindcă a fost un simplu particular, nimeni nu l-a pus să sufere pedepse înfricoșate. Pricina? Nici nu i-ar fi fost lui cu puțină, ca particular, să se coboare la o astfel de treaptă

a păcătoșeniei; pentru asta a și fost el mai fericit decât unul din cei cu mare putere. Cum vezi, Kalikle, cu deosebire între oamenii înzestrați cu autoritate vei găsi pe cei care devin criminali adevărați. Trebuie totuș să adaug că nimic 526 nu te împiedică să întâlnești dintre cei puternici și printre rândurile cetățenilor virtuoși. Sânt cu totul vrednice de admirat asemenea cazuri, când apar. Căci, Kalikle, să recunoaștem: când ai la îndemână toate mijloacele de a fi nedrept, nu-i ușor să trăești după dreptate. Și, cât de puțini sânt muritorii care intră în această categorie! S'au ivit, în adevăr, și la noi și pe aiurea — și sper că s'or mai ivi — din cei virtuoși și buni, având însușirile trebuitoare pentru a duce la îndeplinire cu dreptate sarcinile pe care i le încredințează cineva. Eu știu numai unul, a cărui faimă s'a lătit pe tot cuprinsul locuit de Greci: este Aristide al lui Lysimah. Dar, prea bunule, cea mai mare parte dintre cei puternici sânt păcătoși. Și acum, întorcându-ne la ce ziceam adineori, când acel Radamant, de care a fost vorba, primește un astfel de suflet, nu vrea să știe de dânsul nimic: nici cine este, nici din cine se trage, ci doar că e un păcătos. Și, după ce se încredințează că-i așa, îl trimite în Tartar, adăugând doar atât: dacă-l socotește un rău cu iertare sau unul fără de leac. Acela, odată acolo, începe să 'ndure suferințele meritate. Alte ori, când judecătorul bagă de seamă c că are dinainte un suflet care a străbătut prin vieață cu evlavie și adevăr, sufletul unui om oarecare, fie particular fie altcineva, cu deosebire, Kalikle, pot vorbi aici de cazul când are în față sufletul unui filosof, care și-a îndeplinit în vieață ale sale și nu s'a încurcat în intrigi, atunci judecătorul, după ce-l admiră, îl trimete în Insulele Fericirilor. Aceleași lucruri, exact la fel, face Aiakos. Și unul și celălalt judecă ținând în mână o vargă. Iar Minos, fiind supraveghetor, șade jos. Numai dânsul ține în mână schiptrul de aur, cum zice că l-a văzut Odysseus al lui Homer: d

Stând și pe morți judecându-i cu schiptrul de aur în mână.

Cât mă privește, Kalikle, eu sânt încredințat de adevărul acestor susțineri și studiez, în ce chip mă voi înfățișa judecătorului având sufletul cel mai sănătos. Lăsând deci la o parte onorurile cu care sânt deprinși cei mai mulți dintre oameni și urmărind numai adevărul, îmi voi da osteneala în fapt, cât pot, să fiu cel mai virtuos atât în viață cât și — când va fi să mor — în moarte. Și sfătuesc cu încreștea mea putere pe toți oamenii — se 'nțelege, te îndemn în rândul întâi pe tine, contrariu ideilor ce împărtășești — să vă îndreptați către acest fel de viață și să râvniți premiul unei astfel de lupte, pe care o declar mai prețioasă decât toate celelalte întreceri de aici ; și te țin de rău, pentru vremea când nu vei mai fi în stare să-ți ajuți ție însuși, când va veni și pentru tine ziua dreptății și vei fi supus judecății de care am vorbit puțin mai înainte. Ajuns în fața judecătorului, la fiul Aiginei, când va pune mâna pe tine ca să te ducă acolo jos, vei rămâne și tu cu gura căscată și cu capul amețit, nu altfel decât sânt eu aici. Ba s'ar putea să te și palmuească cineva pe obraz și să te acopere de ocări în chip și fel. Poate că acestea îți par un basm din cele ce spun babele, și-l disprețuești ; n'ar fi nici-o mirare să le desconsideri, dacă am fi în măsură să căutăm soluțiile în altă direcție și să găsim unele mai bune și mai aproape de adevăr. Dar, așa stând lucrurile, tu vezi singur că voi trei, fiind cei mai capabili din toți Grecii de astăzi — tu, Polos și Gorgias — nu santeți în stare să faceți dovada că altul e felul de viață ce ar trebui să ni-l însușim și nu acesta, care are superioritatea de a fi folositor și 'n lumea de dincolo. Nu numai atât, dar lungile noastre discuții, deși au isbutit să sdruncine toate teoriile, pe una singură n'au clintit-o din liniștea ei, anume : că mai de grabă trebuie să ne ferim de a săvârși decât a suferi nedreptatea și că, dacă e o preocupare vrednică de dat omului în grije, este să nu căutăm mai mult a părea de cât a fi drepti ; aceasta și în viața particulară și în cea publică. Și, dacă cineva se face rău într'o parte, el trebuie să fie pedepsit, întrucât al doilea

bun după cel de a fi drept, este că, dacă te-ai făcut netrebnic, să ispășești prin pedepse greșalele.

De asemeni, trebuie să fugim de toată lingușirea : și de cea față de sine, și de cea față de alții ; și de cea față de câțiva, și de cea față de mulțime ; iar de retorică să ne folosim așa cum ne folosim de oricare altă faptă : pînând-o pururea în slujba dreptății. Ascultându-mă deci pe mine, însoțește-mă acolo unde, dacă ajungi, vei fi fericit și în cursul vieții și după ce mori : mi-o arată rațiunea însăși. Și lasă pe oarecine să te disconsidere, să te trateze ca pe un om fără minte, să te acopere de ocări, dacă-i place așa. Pe Zeus ! tu prinde atunci cutezanță și fii gata să primești chiar palma cea rușinoasă, de care vorbeam... că nu-i nimic grozav în această suferință dacă, practicând virtutea, rămâi de fapt un om superior și corect. Și numai după ce vom fi străbătut împreună drumul virtuții, ne vom apuca și de trebile politice ; deabia atunci vom pune la cale ceea ce vom găsi că-i nimerit a orândui, ca unii care vom fi atunci mai în stare să hotărîm decât suntem acum. E în adevăr un lucru rușinos ca noi, fiind în halul în care ne arătăm că sântem, să ne mai și fălim, lăsând a se crede că este ceva de capul nostru, când noi ne schimbăm părerile asupra aceluiași lucru în fiecă clipă ; aceasta chiar în marile probleme : la câtă neștiință ne-am coborît ! Să ne folosim prinurmă de călăuza rațiunii, care ni s'a descoperit acum ; este rațiunea care ne învață că cel mai bun chip de a trăi viața, este să practicăm dreptatea și în genere virtutea, în vederea vieții și a morții. Să urmăim acestei învățături și s'o propovăduim și celorlalți. Ci nu pe aceea în care crezi tu, spre care mă 'mpingi și pe mine : că nu-i bună de nimic, Kalikle.

